

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

**WAD
VEERKRACHTIG!
JAARVERSLAG 2020**

www.2020.rijkwaddenzee.nl

INHOUD

Voorwoord van onze opdrachtgevers	3
De verbindende kracht van de Wadden	3
Voorwoord	4
Wad Veerkrachtig! 2020	4
Opvallende resultaten	5
Thema 1 Klimaatverandering	7
Strategieontwikkeling klimaat voor beleid en beheer	7
Thema 2 Natuurlijke Dynamiek	9
Herstelproject en bewustwording natuurlijke dynamiek eilandstaarten	9
Maatregelenpakket verminderen impact van bodemberoerende activiteiten	10
Haalbaarheidsstudie en pilot benutting slib Waddenzee	11
Thema 3 Onderwaternatuur	12
Verbinden en borgen van kennisontwikkeling onderwaternatuur	12
Ontwikkelen trilaterale afspraken swimway en onderwaternatuur	13
Pilots natuurverbetering en duurzaam medegebruik	14
Onderwaternatuur bekend en bemind maken	15
Indirecte invloeden menselijk handelen verminderen	17
Concretisering streefbeeld onderwaternatuur Waddenzee (vrije ruimte)	18
Thema 4 Vogels	19
Flyway-monitoring: borgen en overdragen	19
Ontwikkelen beheermaatregelen betreffende klimaatverandering	20
Thema 5 Visserij	21
Uitvoering visserijconvenanten en -akkoorden	21
Kansen verdere verduurzaming Waddenvisserij	22
Thema 6 Bereikbaarheid en Mobiliteit	24
Lange termijn verkenning bereikbaarheid en mobiliteit Waddeneilanden	24
Lange termijn verkenning bereikbaarheid en mobiliteit Waddenzeehavens	26
Thema 7 Randen van het Wad	27
Pilots integrale gebiedsopgaven overgangszones	27
Visie en pilots zilte economie Waddenzee kust	28
Thema 8 Versterken kernwaarden Werelderfgoed	29
Trilateraal Programma Dark Sky Werelderfgoed Waddengebied	29
Versterken landschappelijke kwaliteit	30
Zonering en ontwikkeling waardenset duurzaam toerisme	31
Duurzaam handelen: het goede voorbeeld geven	31
Organisatie en financiën	33
Financiën	35
Colofon	36

Voorwoord van onze opdrachtgevers

De verbindende kracht van de Wadden

Sinds enige tijd ben ik onafhankelijk voorzitter van het Programma naar een Rijke Waddenzee. Het is belangrijk dat er een onafhankelijke voorzitter is. Niet alleen voor het prachtige Waddengebied, waar Schiermonnikoog middenin ligt. Maar ook vanwege alle verschillende partijen, die allemaal zo hun belangen, hun meningen en voornemens hebben voor het Waddengebied en de Waddeneilanden. Ik vond het belangrijk om die partijen bij elkaar te brengen en zo het allerbeste voor dit prachtige gebied voor elkaar te krijgen.

Mijn start als voorzitter bij het Programma naar een Rijke Waddenzee was best bijzonder; we konden elkaar namelijk niet ontmoeten. We moesten elkaar online ontmoeten en digitaal vergaderen. Het ging eigenlijk best goed, maar het zou toch wel fijn zijn als we elkaar wat vaker 'live' kunnen zien. We hebben nu een mooie start gemaakt maar mijn wens voor het nieuwe jaar is wel dat we ook goede gesprekken met elkaar kunnen voeren en elkaar in de ogen kunnen kijken. En zo met elkaar ook de beste besluiten kunnen nemen voor de Waddenzee.

Het PRW is een netwerkorganisatie waar veel organisaties bij zijn aangesloten. Dit maakt het niet altijd makkelijk om tot overeenstemming te komen. Dat maakt het wel interessant, want als dat netwerk het eens kan worden over het duurzaam maken van het Waddengebied, dan ben je eigenlijk al een heel eind. Want dan heb je de verschillende partijen bij elkaar gebracht en kun je ook aan de slag. Dus dat is ook de kracht van PRW, dat we het met elkaar doen, dat we een netwerk zijn, en dat we gezamenlijk proberen invloed uit te oefenen.

Een ander belangrijk punt: hoe ga je nou de eilanden bereikbaar houden, ook in de toekomst? En hoe ga je de eilanden duurzaam bereikbaar houden, zodat ook de leefbaarheid van de eilanden is gegarandeerd? Het PRW is op werkbezoek geweest naar Denemarken en daar hebben ze interessante systemen voor duurzame mobiliteit. Bijvoorbeeld op het eiland Samsø, waar energie wordt opgewekt op het eiland. En op die duurzaam geproduceerde energie vaart de veerboot heen en weer. Dat soort mobiliteitssystemen zou natuurlijk ook een hele mooie oplossing zijn voor de Waddeneilanden in Nederland.

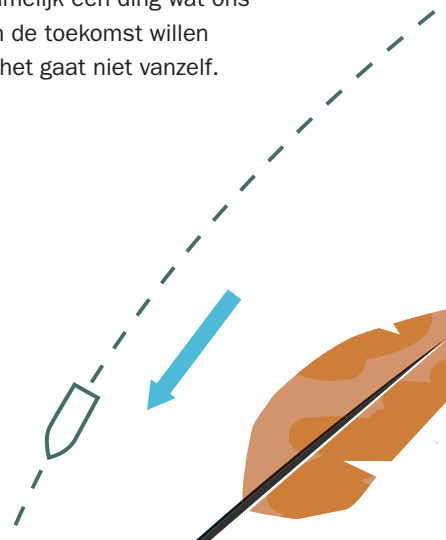
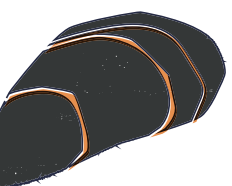
Ook een voorbeeld is de monitoringsfuik onder Schiermonnikoog, waarmee de visstand wordt gemonitord. En hoe het nu met het onderwaterleven gesteld is in het oostelijke deel van de Waddenzee. Het is heel erg belangrijk om dat in kaart te krijgen omdat we daar eigenlijk te weinig van weten. Hiermee kunnen we veel nauwkeuriger kijken hoe het ervoor staat en wat we daar mee moeten. Dat is een van de dingen waar PRW aan meewerkt en waarom het ook zo belangrijk is dat de verschillende partijen vanuit PRW zich daaraan committeren. Vanuit de verschillende verantwoordelijkheden.

Dat zijn niet alleen de besturen van de Waddeneilanden, maar dat zijn ook ondernemers, wetenschappers, natuur en milieuorganisaties. En laten we ook de belangrijkste groep niet vergeten, dat zijn toch de mensen ook die op de eilanden wonen en de mensen die van de eilanden genieten. Met al deze mensen en organisaties willen wij als PRW ervoor zorgen dat er aandacht komt vanuit de verschillende invalshoeken. Er is namelijk een ding wat ons allemaal bindt en dat is dat wij duurzaam met ons Waddengebied en onze Waddeneilanden de toekomst willen ingaan. We zijn met zijn allen er van overtuigd dat we daar hard aan moeten trekken, want het gaat niet vanzelf.

Ineke van Gent

Burgemeester van Schiermonnikoog

Onafhankelijk voorzitter van Opdrachtgeverscollectief PRW

Voorwoord

Wad Veerkrachtig! 2020

Ook dit jaar werkten we samen met bewoners, gebruikers, maatschappelijke organisaties en overheden aan een duurzaam en veerkrachtig Waddengebied. Voor mens en natuur. Met het gebied centraal en het perspectief voor het Waddengebied in 2050 als stip op de horizon.

Anders dan andere jaren was de manier waarop we deze samenwerking vorm hebben gegeven. Het Coronavirus heeft wereldwijd grote gevolgen voor het dagelijkse leven. Dat geldt ook voor alle betrokkenen in het Waddengebied. We bevinden ons in een bijzondere situatie met voor sommigen ook onzekere tijden.

Het is ons, in de netwerkorganisatie die PRW is, gelukt om met alle partijen de nodige stappen vooruit te zetten. We lieten hierin onze veerkracht en wendbaarheid zien en vonden nieuwe manieren om samen met anderen te werken aan de thema's van het programma.

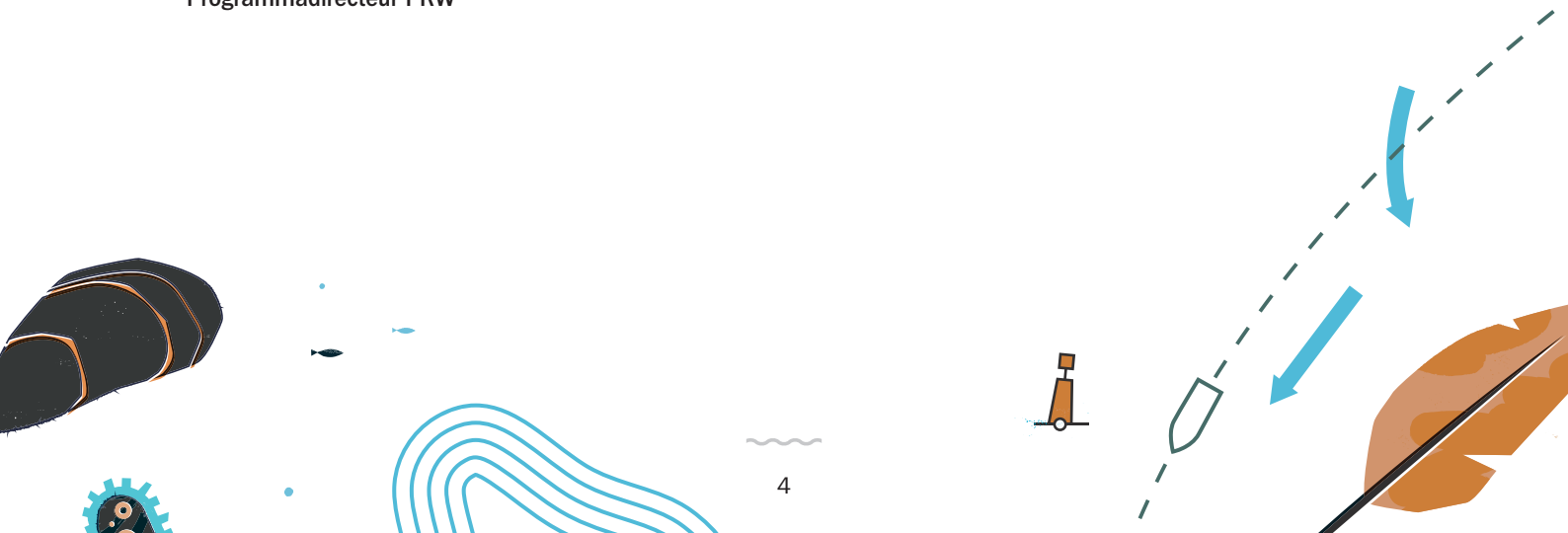
Klimaatverandering vormt een van de belangrijkste bedreigingen voor het internationale Werelderfgoed Waddenzee. Zowel direct door bijvoorbeeld een stijging van temperatuur en neerslag. En ook indirect door onder andere de toename van exoten. Dit kan ernstige gevolgen hebben voor het gebied en de kenmerkende biodiversiteit van het Wadden-ecosysteem. In alle 8 thema's van het programma is klimaatverandering een belangrijk onderwerp. Zo bleek uit het onderzoek van Jeroen Reneerkens dat klimaatverandering nu al grote bedreigingen voor de trekvogels met zich meebrengt. En uit de eerste resultaten van de integrale telling in januari 2020 valt een sterk klimaateffect op.

We werken met veel partijen in het Waddengebied aan klimaatadaptatie. Met integrale oplossingen voor de toekomst. Daarin hebben we als PRW een belangrijke verbindende en uitdagende rol.

Ook werken we aan diverse visserijafspraken tussen vissers, maatschappelijke organisaties en de overheid. Op weg naar een duurzame visserij. En de trilaterale samenwerking met Duitsland en Denemarken op het gebied van o.a. onderwaternatuur, Swimway en Dark Sky krijgt steeds meer vorm.

Daarbij werken we altijd aanvullend aan onze opdrachtgevers, te weten: de Rijksoverheid, de Waddenprovincies en beheer- en belangenorganisaties. Samen zijn zij de eigenaar van het Programma naar een Rijke Waddenzee. Dit jaar hebben we vorm gegeven aan een nieuwe opdrachtgeverscollectief als een Raad van Toezicht, passend bij de nieuw governance in het Waddengebied met burgemeester van Schiermonnikoog - Ineke van Gent als onafhankelijk voorzitter. Het stelt ons in staat om gevraagd en ongevraagd en soms zelfs stoutmoedig te werken aan het verbeteren van beleid, beheer en gebruik.

Hendrikus Venema,
Programmadirecteur PRW

Opvallende resultaten

MAGAZINE OVER WADZIEJJI- CAMPAGNE

In de campagne Wad Zie Jij vroegen we bewoners van het Waddengebied welke objecten ze niet (meer) vinden passen bij de kernwaarden van Werelderfgoed Waddenzee. De resultaten bundelden we in een magazine.

EXPEDITIE WADDENKUST VAN START

De gevolgen van klimaatverandering bedreigen het Waddengebied. Ga mee op Expeditie Waddenkust en ontdek hoe we in de praktijk werken aan klimaatadaptatie.

AGENDA VOOR MARIENE ECOSYSTEEM WADDENZEE

PRW en PAGW stelden gezamenlijk de Agenda voor het mariene ecosysteem van de Waddenzee op. Met als kern tien draaiknoppen die zorgen voor een samenhangende verbetering van de natuur onderwater.

KLIMAATVERANDERING BEDREIGT TREKVOGELS WADDENZEE

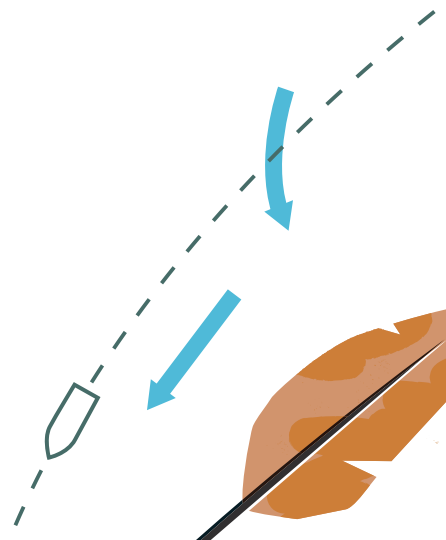
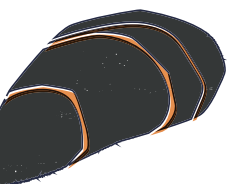

Deskundige Jeroen Reneerkens bracht op basis van bestaande wetenschappelijke publicaties in kaart wat de effecten van de klimaatverandering zijn voor vogels van de Oost-Atlantische trekroute.

OPKOMENDE STOFFEN IN HET WADDENGEBIED

Bert Brinkman deed onderzoek naar de invloed van opkomende stoffen die via spuiwater worden geloosd in verschillende delen van de Waddenzee.

Thema 1 Klimaatverandering

HIER DOEN WE HET VOOR!

Op de langere termijn gaat klimaatverandering een steeds grotere invloed uitoefenen op natuurwaarden, waterveiligheid en menselijk medegebruik in de Waddenzee en de Waddenregio eromheen. Door het in kaart brengen van de meest waarschijnlijke scenario's en belangrijkste aandachtsgebieden kunnen we daarna, samen met alle betrokken partijen in het Waddengebied, de benodigde maatregelen gaan plannen.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Strategieontwikkeling klimaat voor beleid en beheer

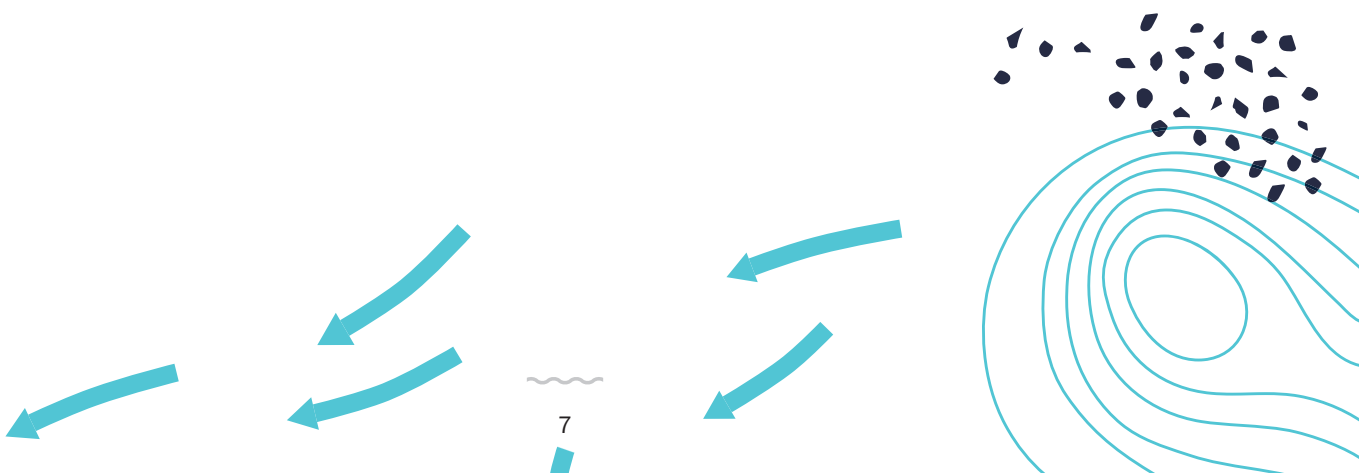
Project in het kort

In de vorige periode is, in samenwerking met de Waddenacademie, al veel kennis bijeengebracht. In deze derde programmaperiode vullen we dat aan met nieuwe inzichten. Met die informatie kunnen de opdrachtgevers de belangrijkste aandachtsgebieden selecteren. Om zo te komen tot een gezamenlijke strategie voor korte termijn (2030) en lange termijn (2050) voor toekomstig beleid en beheer van de Waddenzee. Met in 2021 een Waddengericht actieplan voor klimaatadaptatie met de bijbehorende community.

Dit hebben we gedaan

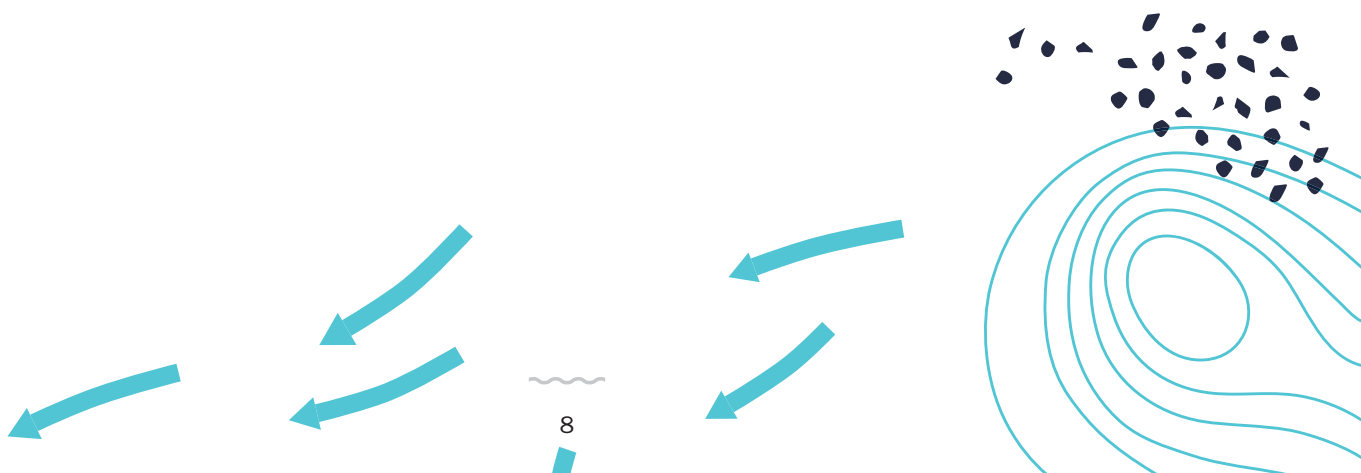
Samen met de Waddenacademie gaven we Deltares opdracht om te onderzoeken hoe de zeespiegelstijging doorwerkt in het Waddengebied. Hoofdconclusie is dat de zeespiegelstijging langs de Nederlandse kust vooraansnog niet sterk versnelt, dus ook niet in de Waddenzee. Dat betekent onder andere dat de bodem van de Waddenzee in de komende decennia waarschijnlijk blijft meestijgen met de zeespiegel. Deze bevinding is van belang voor het thema 'Bereikbaarheid en mobiliteit'. De adaptatie van de kustverdediging aan de – op de langere termijn wel degelijk optredende – zeespiegelstijging, is input voor het thema 'Randen van het Wad'. We werken samen met het Global Centre on Adaptation aan de klimaatadaptatieweek en de Summit in januari 2021.

In opdracht van PRW bracht de Waddenacademie op basis van bestaande wetenschappelijke publicaties in kaart wat de klimaatverandering betekent voor vogels die gebruik maken van de Oost-Atlantische Flyway. Lees onder het thema Vogels over de uitkomsten van deze literatuurstudie. In februari deden we mee aan de trilaterale Climate Vulnerability Index (CVI)-workshop, georganiseerd door het Common Wadden Sea Secretariat. Kernbevinding is dat, naast zeespiegelstijging, de temperatuurstijging van water en atmosfeer urgente bedreigingen van de natuurwaarden van de trilaterale Waddenzee vormen. Al met al bleek dat op het terrein van klimaatverandering een grote lacune in kennis en kennis-programma's bestaat, vooral waar het de gevolgen van temperatuurstijging betreft. Mede hierdoor zijn beheer en beleid hier ook nog niet op ingesteld. Daarom startten we in de 2e helft van 2020 de beheer- en beleidsverkenning 'Klimaatverandering Waddenzee/Grote Wateren'.

Dit hebben we in 2020 bereikt

In 2020 ontstond, mede door de verkenning, een breder bewustzijn onder betrokken experts, natuurbeschermingsorganisaties, beheerders en beleidsmakers over de diverse gevolgen van klimaatverandering. Maar deze blijven om aanhoudende actie vragen, vanwege de brede betekenis voor kennis, beheer en beleid. En ook in verband met noodzakelijke transitie in het Waddengebied, zoals het mobiliteitssysteem. Daarom wordt de Verkenning 'Klimaatverandering Waddenzee/Grote Wateren' voortgezet in 2021, uitmondend in een rapport dat de 1e helft van 2021 gereed moet zijn. Dit rapport gaan we bespreken met een breed samengestelde groep betrokkenen, waardoor ook de beoogde community vorm krijgt.

Thema 2 Natuurlijke Dynamiek

HIER DOEN WE HET VOOR!

Waar het kan worden natuurlijke dynamische processen in de Waddenzee gestimuleerd; zoveel mogelijk hersteld of versterkt. Dit bereiken we door het wegnemen of het verminderen van opgeworpen barrières of invloeden. Dit draagt bij aan een veerkrachtige natuur en behoud van het Waddengebied als klimaatbuffer.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Herstelproject en bewustwording natuurlijke dynamiek eilandstaarten

Project in het kort

Door het vastleggen van duinen en de aanleg van stuifdijken is veel dynamiek langs de zandige kust van de eilanden verloren gegaan. Karakteristieke kustflora en -fauna zijn mede hierdoor verdwenen. PRW stimuleert het herstel van de natuurlijke dynamiek waarbij veiligheid en maatschappelijk draagvlak voorop staan. We kijken daarbij breder dan alleen de eilandstaarten, want ook elders op de eilanden blijkt dynamiek mogelijk en belangrijk voor de natuur.

Dit hebben we gedaan

Een eerste verkenning in 2019 bracht in beeld welke initiatieven al lopen en dat er weinig noodzaak is tot meer of sneller nu. Wel bleek dat het goed zou zijn om meer bekendheid te geven aan het belang van natuurlijke dynamiek. PRW besloot daarom, in afstemming met provincie Fryslân en Rijkswaterstaat, in te zetten op het vergroten van bewustwording en acceptatie. De doelgroepen zijn de eilandgemeenschappen en de beheerders die verantwoordelijk zijn voor het veiligheidsbeheer. We hebben een inventarisatie van initiatieven met en ervaringen over vergroten van de dynamiek gedaan. Dit is de basis voor een ronde gesprekken met eilanders en bestuurders. Hopelijk weer snel met bezoeken aan het gebied. Op verzoek van de Beheer en Overleggroep Terschelling is met betrokkenen gekeken naar mogelijkheden voor het behoud van de Strieper kwelder. Er is een schets gemaakt van een beperkte ingreep waarvan de effectiviteit en haalbaarheid is besproken. Echter bleek er onvoldoende draagvlak voor verdere uitwerking.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Een inventarisatie beschrijft acht voorbeelden van natuurlijke dynamiek op de Waddeneilanden, zowel autonoom als door de mens geïnitieerd, met ervaringen en feiten. De inventarisatie maakt gebruik van gerapporteerde (monitorings)onderzoeken en gesprekken met sleutelpersonen en doet suggesties hoe deze als voorbeeld kunnen dienen. Het blijkt dat naast draagvlak en communicatie, een goede afstemming en afspraken tussen de verschillende beheerders en andere betrokken partijen net zo belangrijk zijn om tot succesvolle nieuwe projecten voor duindynamiek te komen. De inventarisatie komt begin 2021 beschikbaar.

"DYNAMIEK WAAR HET KAN, FLAGGEN EN HARKEN WAAR HET MOET"

– Albert Oost (van Deltares)

Maatregelenpakket verminderen impact van bodemberoerende activiteiten

Project in het kort

De bodem van de sublitorale Waddenzee wordt in grote delen frequent beroerd, bedekt of omgewoeld door menselijke activiteiten (baggeren, aanleg kabels en leidingen, visserij). Daarnaast is er ook sprake van een hoge dynamiek van wind en water wat ook zorgt voor natuurlijke bodemberoering. Het is van belang om de effecten van menselijke tegenover natuurlijke bodemberoering in beeld te krijgen om, indien nodig, een maatregelenpakket te ontwikkelen voor het verminderen van de impact van menselijke bodemberoerende activiteiten.

Dit hebben we gedaan

In samenwerking met Rijkswaterstaat vroegen we aan Altenburg en Wymenga de beschikbare, en voor de Waddenzee relevante, kennis over ecologische en morfologische effecten van menselijke en natuurlijke bodemberoering samen te brengen in de vorm van een literatuurreview. Met het verzoek om de omvang van de effecten van menselijke activiteiten zoveel mogelijk kwantitatief in beeld te brengen en zo veel mogelijk in de context van de natuurlijke dynamiek. Het kwalitatieve beeld is redelijk gelukt. De kwantitatieve beoordeling (hoe groot en waar) minder. Cruciale informatie daarvoor is niet beschikbaar. Voor deze studie is een klankbordgroep in het leven geroepen met vertegenwoordigers van sectoren die bodemberoerende activiteiten uitvoeren en andere belanghebbenden. Deze groep keek mee vanaf de offerte aanvraag en is door de projectleiding ook actief benaderd bij de discussie over de verschillende tussenresultaten. Deze werkwijze zorgde voor een blijvende goede betrokkenheid van de klankbordgroep bij het onderzoek. Het rapport, met review door de Waddenacademie, volgt in het eerste kwartaal van 2021.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Het rapport geeft een mooi overzicht van de kennis uit de literatuur; met name over de mechanismen van bodemverstoring en de verschillen tussen laag en hoog dynamische gebieden. Echter, ondanks dat er veel literatuur beschikbaar is, is ook gebleken dat er nog veel kennislacunes zijn rond de effecten van diverse vormen van bodemberoering en hoe deze zich verhouden tot de natuurlijke dynamiek. Alvorens we een maatregelenpakket kunnen aanbevelen zal meer gericht onderzoek noodzakelijk zijn.

"DE OPGAVE OM EEN VERGELIJKING TE MAKEN TUSSEN DE NATUURLIJKE DYNAMIEK VAN DE BODEM EN DIE TEN GEVOLGE VAN MENSELIJK HANDELEN IS OM VERSCHILLENDE REDEN OP DIT MOMENT FEITELIJK NOG EEN BRUG TE VER"

– Review Waddenacademie

Haalbaarheidsstudie en pilot benutting slib Waddenzee

Project in het kort

Slib wordt in grote hoeveelheden afgezet in de rustige delen van de Waddenzee, waarschijnlijk mede onder invloed van menselijke ingrepen, zoals de aanleg van de Afsluitdijk. Dat kan een verstoring van het ecosysteem met zich meebrengen. De vraag is of er, in analogie met de ervaringen in de Eems-Dollard, mogelijkheden zijn om slib uit de Waddenzee duurzaam te hergebruiken. Slib niet meer als afvalstof, als probleem, maar als kans bij opgaven van klimaatmitigatie, klimaatadaptatie, kustveiligheid en een duurzame landbouw. Met haalbaarheidsstudies en pilots verkennen we de mogelijkheden.

Dit hebben we gedaan

Kunnen we de slibophoping in de haven van Harlingen ombouwen van last tot lust? En zo ja, wat zou je dan voor nuttige toepassingen kunnen bedenken? Lama Landscape Architects deed in opdracht van PRW een verkennend ontwerpend onderzoek naar het binnendijs toepassen van havenslib Harlingen. Met als resultaat een inspirerende brochure voor het nuttig toepassen van slib in het achterland van Harlingen.

Langs de trilaterale Waddenzee wordt al over een langere periode gewerkt met slib; slib als last voor de bereikbaarheid van havens, en slib als kans voor kustveiligheid, natuurbeheer en grondverbetering. Is er grond voor een trilaterale community rond 'sediment solutions'? Gestart als idee om letterlijk op reis te gaan met betrokkenen langs de voorbeeldlocaties. En zo te werken aan een 'community of understanding' met een groep mensen uit de hoek van beheer (natuur en havens), bedrijfsleven en wetenschap. In verbinding met de beoogde trilaterale Partnership Hub. Vanwege Covid-19 moesten we de aanpak bijstellen, met als resultaat het webinar Sediment Solutions op 27 november 2020. PRW organiseerde dit in nauwe samenwerking met Deltares, Rijkswaterstaat, Van Hall Larenstein en het Common Wadden Sea Secretariat.

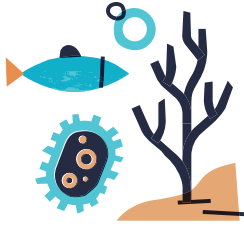
Dit hebben we in 2020 bereikt

De brochure over het verkennende onderzoek naar het nuttig toepassen van havenslib Harlingen binnendijs voor natuur en sociaal-economie brachten we onder de aandacht van relevante netwerken, zoals het Investeringskader Waddengebied. Elementen uit het onderzoek zijn benut door partners bij invulling PAGW voorverkenning ecologische kansen dijkzone-ontwikkeling Koehoal-Lauwersmeer (Wetterskip Fryslân, PAGW, PRW). Het is ook een bouwsteen voor de PAGW verkenning grootschalige verbindingen.

De uitkomst van het webinar Sediment Solutions is, naast inhoudelijke ervaringen, dat er grond is voor een trilaterale community. Op het webinar stonden een nieuwe trilaterale slibbalans, enkele aansprekende praktijkvoorbeelden en resultaten van studentenprojecten centraal. De community wordt in 2021 versterkt met een tweede webinar om meer praktijkvoorbeelden te delen en hopelijk alsnog 'de reis'.

"EEN RAPPORT BOORDEVOL INSPIRATIE VOOR HET NUTTIG TOEPASSEN VAN SLIB IN HET ACHTERLAND VAN HARLINGEN! ZELFS ZOVEEL INSPIRATIE DAT DE HOEVEELHEID SLIB DIE JAARLIJKS UIT DE HAVEN VAN HARLINGEN WORDT GEBAGGERD ONTOEREIKEND IS OM IN ALLE OPTIES TE VOORZIEN."

– Verkennend Ontwerpend Onderzoek Binnendijs Toepassen: Havenslib Harlingen, februari 2020

Thema 3 **Onderwaternatuur**

HIER DOEN WE HET VOOR!

Wat je niet ziet boeit je niet. Begrijpelijk, maar daardoor is in grote lijnen het bestaande beheer en beleid van de Waddenzee gericht op zichtbare en door de mens hooggewaardeerde natuurwaarden: die van droogvallende platen en soorten als vogels, zehonden, schelpdieren en zeegras. Een rijke Waddenzee is meer dan dat, is completer. Voor wat we niet zien, de sublitorale natuur die onder water zit en blijft, hebben we een inhaalslag te doen. Het vormt een belangrijk deel van het fundament van het ecosysteem. Door de onderwaternatuur beter te begrijpen. En zo meer grip te krijgen op het handelingsperspectief voor beleid en beheer, ook in trilateraal verband.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Verbinden en borgen van kennisontwikkeling onderwaternatuur

Project in het kort

Natuurorganisaties, kennisinstellingen en waterschappen zijn met o.a. steun van het Waddenfonds een aantal doelgerichte onderzoeksprogramma's gestart, zoals 'Waddenmozaiek', 'Swimways' en 'Ruim Baan voor Vissen II'. We verbinden bescheiden waar nodig en ondersteunen de uitvoering en de vertaling van de resultaten naar beleid, ontwikkeling en beheer. We werken daarbij nauw samen met de Waddenacademie. We agenderen de kans, de opportunity, om de brede Waddenkennis die er is beter als exportproduct voor de regionale economie te benutten; we adviseren een transitie naar één Waddenkennis-infrastructuur. En we blijven actief met het aanjagen van veld-experimenten ('leren door doen'). Voor de onderwaternatuur vooral in verbinding met vissers.

Dit hebben we gedaan

In 2019 deed PRW een analyse van de kennisagenda's die er voor het Waddengebied in omloop zijn. Die analyse versterkte het besef dat er meer synergie te behalen is. De analyse heeft ook de bewustwording versterkt dat de wijze waarop de kennisinfrastructuur is georganiseerd het waard is om eens op systemisch niveau tegen het licht te houden. Als economische factor van betekenis, als grond voor gezamenlijke lobby voor nationaal en Europees onderzoeksbudget.

In 2020 heeft PRW op uitnodiging van de Waddenacademie meegedacht over het werken aan gedeeld eigenaarschap van onderzoeksprioriteiten. Bij beantwoording van onze eigen kennisvragen is samenwerking tussen wetenschappers en instituten een eis en dwingen we dat waar nodig af. Nieuwe kennis geven we bescheiden een podium.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Onze analyse van en visie op de kennisinfrastructuur van het Waddengebied is ingebracht in het onderzoek over de heroriëntatie van het Waddenfondsdoel kennishuishouding in opdracht van de Waddenprovincies. We hielpen de Waddenacademie met het verkrijgen van breder eigenaarschap voor de onderzoeksprioriteiten. En via de Onderwatercafés lieten we zien dat (praktijk)kennis leuk is.

"IK KEN NIET ALLE SOORTEN, MAAR AL DIE VORMEN EN KLEUREN PLANKTON, FASCINEREND, ZEKER ALS JE WEET DAT DIT AAN DE BASIS VAN DE NATUUR VAN DE WADDENZEE STAAT."

– Barbara Geertsema-Rodenburg

Ontwikkelen trilaterale afspraken swimway en onderwaternatuur

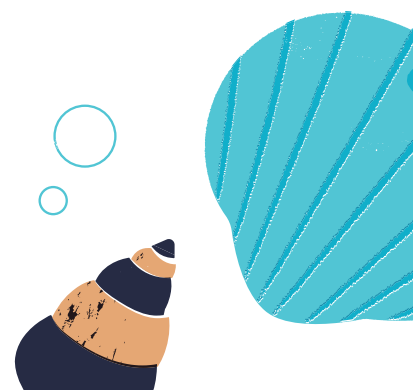
Project in het kort

Binnen de trilaterale samenwerking is er nog te weinig aandacht voor de onderwaternatuur. Wat betreft de vissen is de trilaterale Swimway Vision Wadden Sea vastgesteld en opgenomen in de Verklaring van Leeuwarden in 2018. En is onder voorzitterschap van Duitsland een start gemaakt met een gestructureerde aanpak op het gebied van onderzoek, monitoring, beleid, beheer en stakeholdermanagement. De afspraken zijn omgezet in een trilateraal actieprogramma, dat in 2019 is vastgesteld door de Wadden Sea Board. De betrokken landen hebben afgesproken waar mogelijk trilateraal en ook in eigen land onderdelen van dit programma uit te voeren. Vanuit PRW wordt hier aan invulling gegeven, waarbij in Nederland diverse partijen met onderdelen van dit actieprogramma bezig zijn. De volgende stap is ook voor de onderwaternatuur als geheel toe te werken naar trilaterale afspraken voor onderzoek, monitoring, beleid, beheer en voorlichting. Zodat er tijdens de volgende trilaterale Ministersconferentie in 2022 besluiten genomen kunnen worden over de onderwaternatuur in brede zin.

Dit hebben we gedaan

Binnen de trilaterale samenwerking Swimway namen we deel aan bijeenkomsten van de ad-hoc werkgroep. We bepaalden samen de werkwijze en samenstelling van een permanente trilaterale Swimway groep en formuleerden een trilaterale projectaanvraag voor de uitwerking van de opgaven uit het actieprogramma. Ook maakten we een overzicht van de verschillende monitoringsactiviteiten voor vis in de drie landen met aanbevelingen om dit te harmoniseren. En rondden we de analyse van de mate waarin de trilateraal afgesproken visdoelen ondersteund worden door Europese regelgeving af.

Voor de samenwerking rondom de onderwaternatuur is gestart met een uitvraag aan Duitsland en Denemarken naar de wijze waarop onderwaternatuur een plek heeft in bescherming van de Waddenzee. Zowel Duitsland als Denemarken hebben daarvoor de Kaderrichtlijn Marien gebruikt. Deze is niet van toepassing verklaard op de Nederlandse Waddenzee. Op basis van deze informatie en de Nederlandse activiteiten rondom concretisering streefbeeld, wordt bekeken welke volgende stappen er te zetten zijn om in trilateraal verband OVN meer op de agenda te krijgen.

Dit hebben we in 2020 bereikt

De trilaterale samenwerking rond Swimway heeft een structureel karakter gekregen, met een eigen trilaterale Expert groep. Wat betreft trilaterale afspraken voor onderwaternatuur als geheel is de eerste stap genomen.

"WE ZIJN ALLEMAAL BEZIG MET DIE RIJKE WADDENZEE. ZOWEL DE VERSCHILLEN ALS OVEREENKOMSTEN IN DE AANPAK VAN DE DRIE WADDENLANDEN, HELPEN OM GEZAMENLIJK VERDER TE KOMEN."

Pilots natuurverbetering en duurzaam medegebruik

Project in het kort

Het herstel van de natuurkwaliteit van de Waddenzee is geen automatisme. Actief verbeteren waar het kan, op het juiste schaalniveau, blijft een opgave. Maar niet eenvoudig. Daarom stimuleren we actief (innovatieve) pilots: 'leren door doen'. Deze richten zich op natuurverbetering, op het verduurzamen van menselijke activiteiten en op het over de drempel helpen van belangrijke, maar verdwenen soorten (om van te leren naar opschaling).

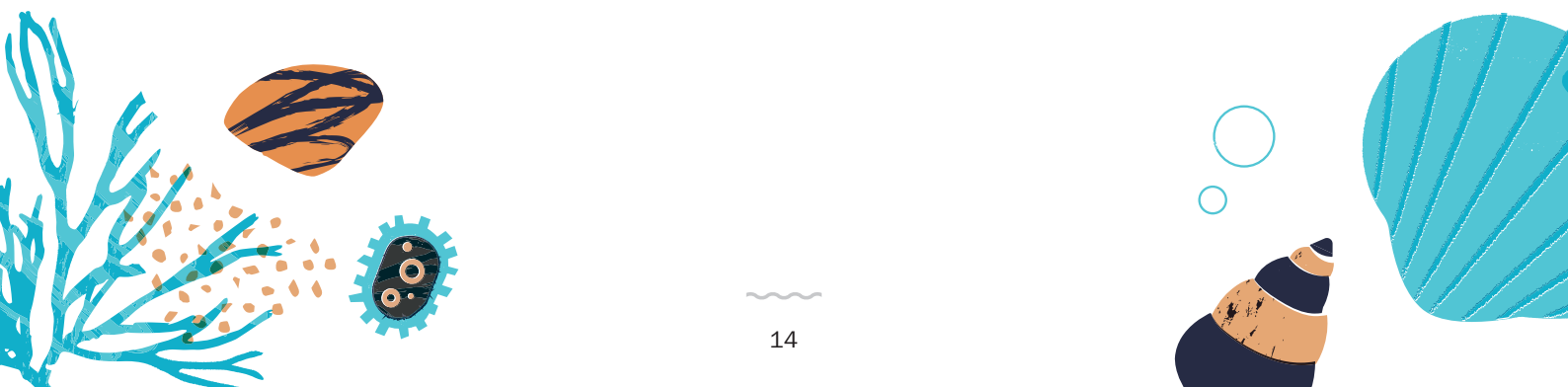
Dit hebben we gedaan

Pilots zijn niet exclusief voorbehouden aan het thema onderwaternatuur. Sterker nog, juist bij onderwaternatuur is leren-door-laten een belangrijke strategie. Die niet eenvoudig is, omdat weglaten van menselijke activiteiten complex en soms duur is. De belangstelling voor onderwaternatuur, het sublitoraal, groeit, en het besef dat er verbetering nodig en mogelijk is. Tegelijkertijd is er veel nog niet begrepen van de ecologische processen sublitoraal en de impact van menselijk handelen daarop. Daar waar PRW vooral agenderend met onderwaternatuur bezig is, zijn programma's als de PAGW en het IKW Waddenzee (ook) op zoek naar concrete realisatiekansen. Werkende weg wordt de synergie opgezocht. PRW helpt soms om acties en besluitvorming in de tijd te stroomlijnen. In de rol van verbinder is PRW op bescheiden wijze een spil in diverse netwerken.

In opdracht van PRW deden Bureau Waardenburg en De Fieldwork Company vormgevend onderzoek om het concept Zie'nsWat toepasbaar te maken voor Waddenzeehavens. Daarmee maken we de onderwaternatuur in de haven zichtbaar voor belangstellenden. Als eerste meldde de haven van Lauwersoog zich. In overleg zoeken we nu een locatie in de haven.

Na het positieve besluit van onze opdrachtgevers werken we nu, samen met de Waddenunit, Rijkswaterstaat, IVN en deskundigen, aan het voorbereiden van de Pilot Walviskadaver voor natuur en bewustwording. We spraken online met bewoners van Schiermonnikoog (en andere belangstellenden) over de mogelijke pilot en de geschikte locaties ten zuidoosten van het eiland.

In samenwerking met PAGW Wadden stelden we de Agenda voor het mariene ecosysteem op. Het concept is besproken in een brede PAGW/PRW/IKW bijpraatbijeenkomst. De agenda is inspiratie voor verbeteringen in de Waddenzee voor mens en natuur.

Dit hebben we in 2020 bereikt

In verschillende netwerken brachten we de Agenda voor het mariene ecosysteem Waddenzee onder de aandacht. Het is nu aan anderen om er gebruik van te maken. Voor PRW is het de borging van de interne zoektocht naar concrete pilots vanuit strategische denklijnen. De agenda legt accenten in de uitvoering van ons programma in 2021-2022. De kracht van de samenwerking rond het concept Zie'nsWat zit in de verbinding wetenschap – praktijk. En het leidt ook tot een leuke interactie tussen bevlogen mensen. De gedachte dat het kadaver van een groot zeezoogdier een kans is, lijkt geland. Eind november is een jonge dwergvinvis aangespoeld op Rottumerplaat en door de beheerders daar gelaten, niet opgeruimd. Er is een monitoring op gestart.

"LEUK ZO'N ZOOM-INSPIRAKAVOND! IK BEN NOG EVEN VOOR JE AAN HET KIJKEN GEWEEST IN MIJN "ARCHIEF" EN DAT VAN RIJKSWATERSTAAT, OM TE KIJKEN OP WELKE PLEKKEN JE VOLDOENDE DIEPTTE HEBT, EN DIE NIET TE VEEL VERANDEREN."

– Uit e-mail van Hans Fix, Wadvaarder, naar aanleiding van Informatiebijeenkomst Walviskadaver.

Onderwaternatuur bekend en bemind maken

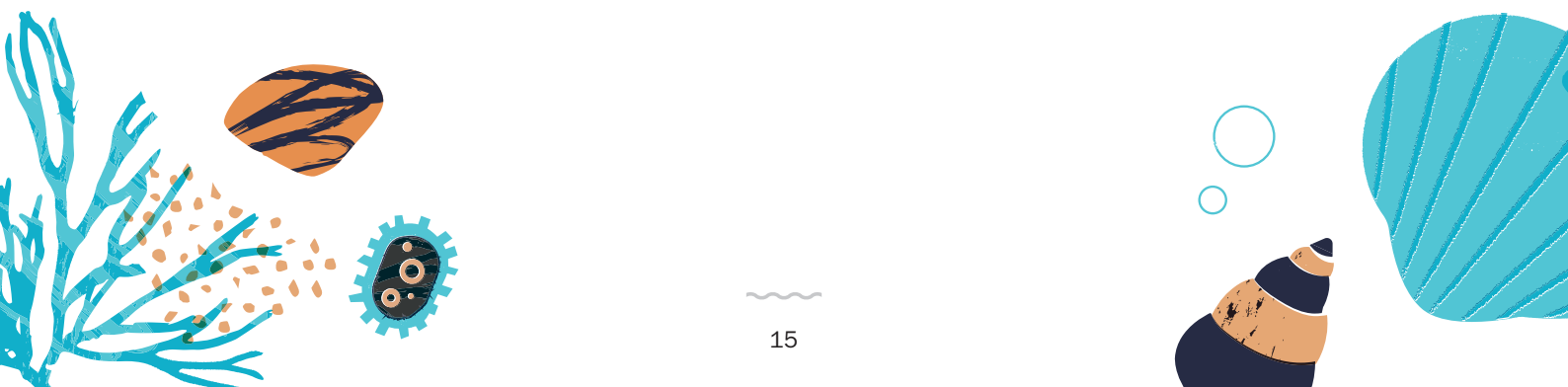
Project in het kort

Het deel van de Waddenzee dat zich onder water afspeelt is nog te onbekend bij bestuurders, gebruikers, bewoners, beheerders en beleidsmakers. Als deze partijen de waarde hiervan inzien en de urgentie van verbetering, ontstaat vanzelf meer bereidheid om de onderwaternatuur te respecteren en te beschermen. Ofwel: het onbekende bekend en het onbemind bemind maken. Door resultaten van onderzoek en pilots integraal onder de aandacht te brengen bij de doelgroepen en te voorzien van handelingsperspectieven vergemakkelijkt de verankering in beleid en beheer.

Dit hebben we gedaan

Samen met beheerders en wetenschappers organiseerden we een serie Onderwatercafés in het Waddengebied. In een laagdrempelige setting voor een breed publiek. Met als doel het gesprek over onderwaternatuur op gang te brengen voor eenieder die interesse heeft en/of betrokken is. Om zo kennis en bewustzijn te vergroten over de onderwaternatuur van de Waddenzee. Vanwege Covid-19 waren de drie Onderwatercafés in 2020 online. Ieder Café had een specifiek thema.

We organiseerden samen met Staatsbosbeheer en Vissers van de Kust een bijeenkomst over Swimway en het belang van monitoring voor bestuurders in het Waddengebied. Kennis is noodzakelijk voor het verbeteren van de visstand in de Waddenzee. Er is data nodig om te weten hoe het met vissoorten in de Waddenzee gaat. En ook om te begrijpen wat we moeten doen om de visstand te herstellen. De monitoringfuijk bij Schiermonnikoog, geïnitieerd door PRW, is in beheer over genomen door Staatsbosbeheer/Life IP Deltanatuur, als tussenstap naar de Basismonitoring. Het laat goed zien dat langjarige monitoring nodig is, mogelijk is, veel mensen voldoening geeft en een goed middel is om trots en liefde voor de natuur onderwater te versterken. Door de samenwerking met kundige vissers en onderzoekers.

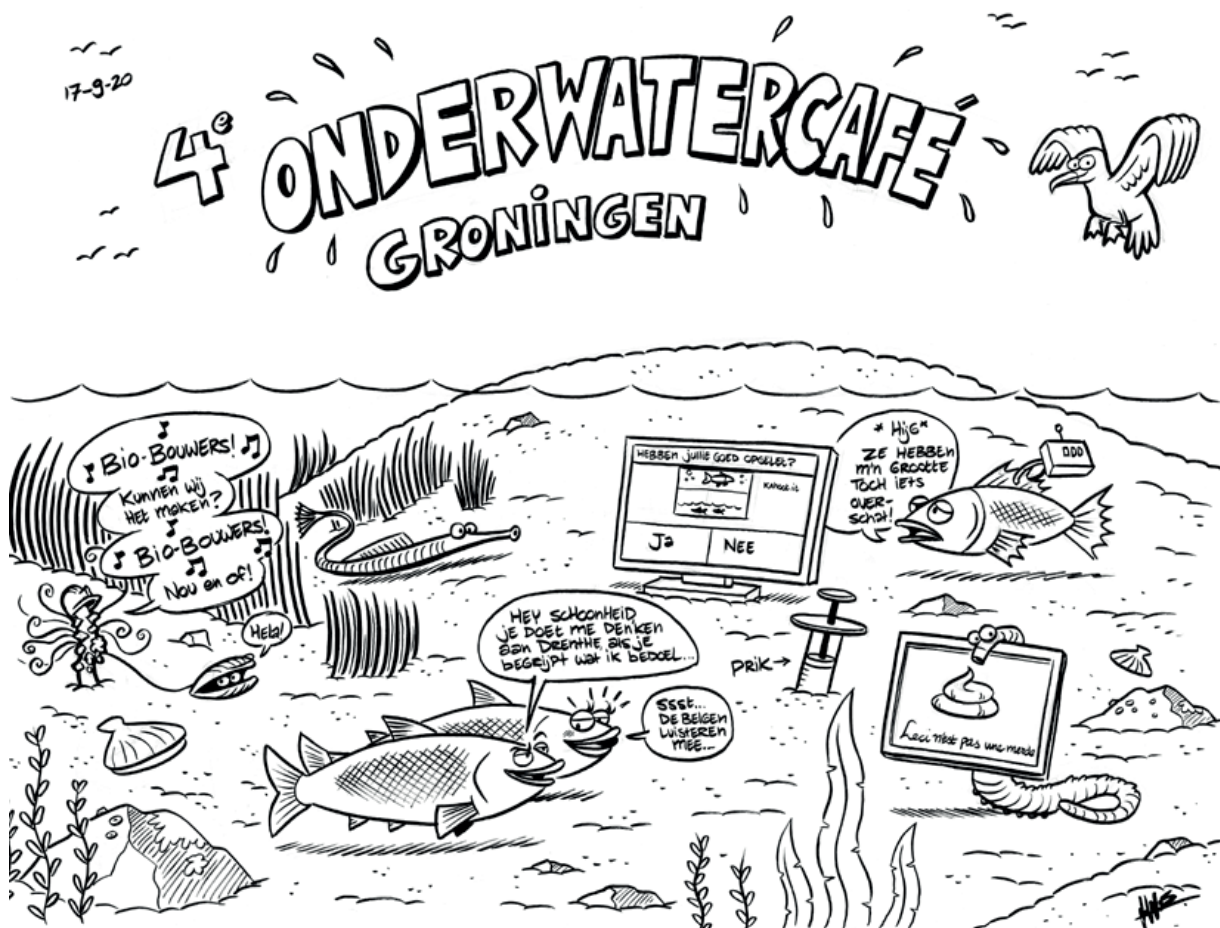

Dit hebben we in 2020 bereikt

Met de online Onderwatercafés bereikten we niet alleen professionals maar ook bewoners en geïnteresseerden in het Wad. Vooral het mooie beeld van de wondere wereld onder water in de Waddenzee werkte goed in de online omgeving. Het concept Cafés lijkt te passen bij het werk van PRW. Daarom kijken we of dit ook kunnen toepassen voor andere thema's.

"ONZE INSTEEL BIJ DE ORGANISATIE VAN DE ONLINE ONDERWATERCAFÉS WAS OM ZO GOED MOGELIJK DE LEUKE, INFORMATIEVE EN LAAGDREMPelige SETTING TE EVENAREN, DIE WE OOK BIJ DE FYSIEKE CAFÉS HADDEN BEREIKT. JUUST DE INFORMATIEVE BIJDRAAGES VAN DE GASTSPREKERS, DE VROLIJKE PUBQUIZ EN DE LIVECARTOONIST, DIE ELKE SESSIE WEER HUMORISTISCH KON SAMENVATTEN, WERKTEN GOED. VOOR MIJ GING EEN WERELD OPEN OVER DE ONDERWATERNATUUR IN DE WADDENZEE."

– Ilse Luijken, Noordtj

Indirecte invloeden menselijk handelen verminderen

Project in het kort

Indirecte invloeden van menselijke activiteiten buiten de Waddenzee kunnen ook van invloed zijn op het ecosysteem in de Waddenzee. Lozing van gebiedsvreemde stoffen, die nog niet standaard gemeten worden en waarvan de effecten op organismen nog niet bekend zijn, is hier een voorbeeld van. Dit is als onderbelicht element van het waterkwaliteitsbeheer in de Waddenzee een aandachtspunt voor PRW. We nemen daarbij de rol van uitdagen en aanjagen, waarbij we onderzoeken of lozing en verdunning van stoffen in een groot watersysteem als de Waddenzee zodanig is dat er geen probleem is.

Dit hebben we gedaan

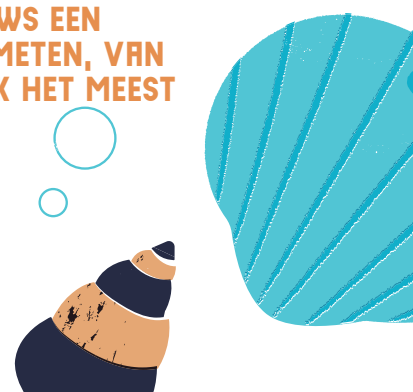
PRW gaf opdracht voor een modelstudie naar de verspreiding van enkele medicijnresten die met spuiwater worden geloosd in de Waddenzee. Deze studie is inmiddels afgerond. Een belangrijk resultaat was dat de stoffen minder snel uitspoelen met de getijdestroom dan aanvankelijk gedacht. De validatie van het model, met één meetpunt in de Eems Dollard, toonde aan dat de berekende en gemeten gehalten dicht bij elkaar lagen. Studenten Milieukunde VHL deden een afstudeeronderzoek naar de effecten van dezelfde stoffen in een Fries oppervlaktewater dat loost op de Waddenzee. Zij konden het toegepaste model zelf niet valideren, omdat labanalyse van hun eigen slib- en watermonsters niet mogelijk was door Covid-19. De uitkomst van hun onderzoek was dat de stoffen beperkt tot zeer beperkt worden afgebroken in RWZI's en in het milieu, en dat de onderzochte stoffen grotendeels in het sediment terecht komen.

Een andere student voerde een verkenning uit naar de stand van zaken omtrent het beheer en beleid rondom exoten. Het is bekend dat exoten met ballastwater in schepen en met schelpdiertransporten worden verplaatst door mensen. Er is internationaal, Europees en Nederlands beleid hierop en periodiek vindt in de Waddenzee een inventarisatie van exoten plaats. Trilateraal is er een Management and Action Plan Alien Species (MAPAS) opgesteld om exoten te beheren. Op papier is beleid en beheer dus geborgd. Wel zijn er aanbevelingen voor aanvullende voorzorgsmaatregelen op nationaal niveau en trilaterale afstemming in de implementatie van beleid en beheer. PRW zal overleggen met LNV- en RWS-vertegenwoordigers van de trilaterale Werkgroep Alien Species of PRW hier nog een aanjaagrol in kan vervullen.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Het rapport en de resultaten van de modelstudie opkomende stoffen heeft Rijkswaterstaat doen besluiten om een meetcampagne te starten. Het doel hiervan is tweeledig. Ze willen beoordelen of er een probleem is door meting van de concentraties van een 10-tal nader te bepalen stoffen, op meerdere meetlocaties in de Waddenzee. Daarmee kunnen de concentratievoorspellingen van het model worden gevalideerd, wat nu alleen mogelijk was met één meetpunt in de Eems Dollard. Afhankelijk van de uitkomst zal mogelijk verder onderzoek worden gedaan naar de effecten van gemeten concentraties op organismen. Ook zal worden gezien of er verdere maatregelen nodig zijn.

'DILUTION IS THE SOLUTION' GAAT NIET ZO SNEL IN DE WADDENZEE, DE GETIJDESTROOM VERVERST HET WATER MINDER SNEL DAN AANVANKELIJK GEDACHT. DIT BETEKENT DAT DE VERBLIJFTIJD VAN HET WATER EN VAN DE GEBIEDSVREEMDE STOFFEN LANGER IS. MET BEHULP VAN HET MODEL KON WORDEN BEREKEND DAT HET WEL 3 TOT 7 WEKEN DUURT AFHANKELIJK VAN DE LOCATIE, ZELFS IN DE ZEEGATEN EN ZEKER LANGS DE RANDEN VAN HET WAD. WE ZIJN DUS BLIJ DAT RWS EEN MEETCAMPAGNE GAAT DOEN OM DE WERKELIJKE CONCENTRATIES TE METEN, VAN DIE STOFFEN DIE HET MEEST WORDEN GELOOSD EN DIE VERMOEDELIIK HET MEEST SCHADELIJK ZIJN VOOR DE ORGANISMEN IN DE WADDENZEE.

Concretisering streefbeeld onderwaternatuur Waddenzee (vrije ruimte)

Project in het kort

Uit onderzoek in opdracht van PRW blijkt dat onderwaternatuur relatief weinig aandacht krijgt in beleid. Er lijkt sprake van een beleidstekort waardoor ook een breed gedeelde basis ontbreekt voor concrete maatregelen ter bescherming of herstel van onderwaternatuur. Door het streefbeeld "Wenkend Perspectief 2050" te concretiseren voor onderwaternatuur kan dit als basis dienen voor beheer en uit te werken maatregelen.

Dit hebben we gedaan

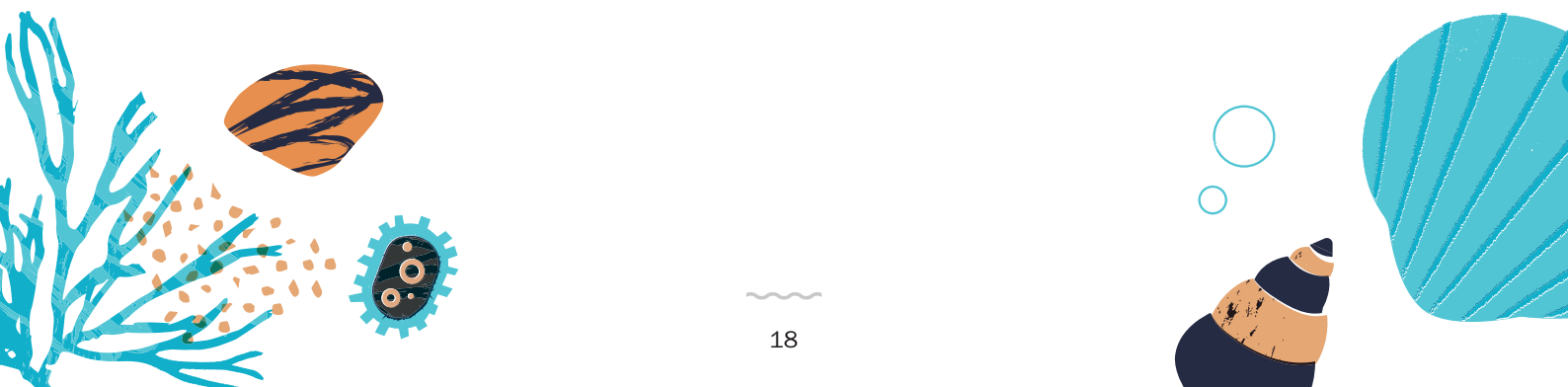
We werken aan vijf stappen: de analyse van het beleid op concrete signalen, het ontwikkelen van een conceptueel denkkader met wetenschappers, consultatie van beheerders, consultatie van gebruikers en overall terugkoppeling en opleveren advies. Ter ondersteuning hebben we een adviesgroep geactiveerd. De analyse van het beleid is gereed, de wetenschappelijke bouwstenen zijn aangeleverd en een eerste proeve van een advies is gereed. De interactie met de beheerders is iteratief vormgegeven. De laatste stappen zullen eerste kwartaal 2021 zijn beslag krijgen. Het lijkt mogelijk om meer focus te leggen bij de doelformulering bij de procesnatuur, de dynamiek van de Waddenzee en functionele groepen.

Dit hebben we in 2020 bereikt

We werken aan vijf stappen: de analyse van het beleid op concrete signalen, het ontwikkelen van een conceptueel denkkader met wetenschappers, consultatie van beheerders, consultatie van gebruikers en overall terugkoppeling en opleveren advies. Ter ondersteuning hebben we een adviesgroep geactiveerd. De analyse van het beleid is gereed, de wetenschappelijke bouwstenen zijn aangeleverd en een eerste proeve van een advies is gereed. De interactie met de beheerders is iteratief vormgegeven. De laatste stappen zullen eerste kwartaal 2021 zijn beslag krijgen. Het lijkt mogelijk om meer focus te leggen bij de doelformulering bij de procesnatuur, de dynamiek van de Waddenzee en functionele groepen.

"HET THEMA ONDERWATERNATUUR HEEFT DE WIND IN DE ZEILEN, OMDAT MEN HET BELANGRIJK VINDT. IK HOOP DAT HET EEN PLEK KRIJGT IN BELEID, EN DAN GEEN INSTANDHOUDINGSDOELSTELLING, MAAR EEN ONTWIKKELINGSDOELSTELLING. DAAR HEB JE WEL HET STREEFBEELD VOOR NODIG."

– Paul Mijland, Provincie Groningen

Thema 4 Vogels

HIER DOEN WE HET VOOR!

Voor vogels is de Waddenzee een belangrijke schakel in het leefgebied dat zich uitstrekt van de overwinteringsgebieden langs de kust van West-Afrika tot in de broedgebieden in Siberië. De activiteiten/projecten voor PRW die door de opdrachtgevers zijn aangedragen, bestaan uit de Flyway-monitoring en het komen tot een zo veilig mogelijke en veerkrachtige Waddenzee voor vogels.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Flyway-monitoring: borgen en overdragen

Project in het kort

De 'Flyway' is de Oost-Atlantische trekroute die vogels jaarlijks afleggen tussen de arctische broedgebieden en de overwintergebieden langs de westkust van Afrika. De Waddenzee vormt op die trekroute een onmisbare schakel als broed-, stop- en overwinterplaats en is daarmee onderdeel van een groter geheel. Uit de Flyway-monitoring die tussen 2012 en 2018 door PRW mede is aangejaagd en uitgevoerd blijkt dat de Waddenzee een zwakke schakel is voor trekvogels van de Oost-Atlantische trekroute. Om de consistentie en de kwaliteit van de monitoring te borgen, beheert PRW tot 2021 nog het monitorings-programma en zoekt zij tegelijkertijd naar een nieuwe eigenaar van de Flyway-monitoring aan wie zij haar taken kan overdragen.

Dit hebben we gedaan

In januari vond de derde integrale telling van watervogels die gebruik maken van de Oost Atlantische Flyway plaats. Van IJsland en Noorwegen tot aan Zuid-Afrika telde een groot netwerk van professionals en vrijwilligers de overwinterende watervogels. Ook brachten ze in kaart welke omgevingsfactoren invloed hebben op de vogelstand. Deze samenwerking in simultane telling is zeer belangrijk om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van de verschillende vogelpopulaties langs deze trekroute. Dit was het laatste jaar dat PRW de rol als opdrachtgever van de Flyway-monitoring vervulde. De taken zijn overgedragen aan het Ministerie van LNV waarmee het eigenaarschap en de financiering meerjarig is geborgd.

Dit hebben we in 2019 bereikt

De eerste resultaten van de integrale telling in januari 2020 publiceerden we in december. In het rapport staan de basisrapportages van 32 landen. Uit de eerste resultaten van de telling valt een sterk klimaateffect op: in veel noordelijke gebieden was het erg warm voor de tijd van het jaar. Wateren die normaal zijn dichtgevroren waren nu open, met een direct effect op de verspreiding van vogels tot gevolg. De data van deze integrale telling wordt verder geanalyseerd en uitgewerkt in een assessment rapport. De verwachte verschijning daarvan is eind 2021. PRW werkt al bijna 10 jaar samen met Sovon aan het ontwikkelen en uitvoeren van de Flyway-telling. Het ministerie van LNV neemt het opdrachtgeverschap voor deze monitoring nu over en financiert het ook de komende jaren. PRW werkt al bijna 10 jaar samen met Sovon aan het ontwikkelen en uitvoeren van de Flyway-telling. Het ministerie van LNV neemt het opdrachtgeverschap voor deze monitoring nu over en financiert het ook de komende jaren.

"HET VERBETEREN VAN DE SAMENWERKING TUSSEN ALLE LANDEN LANGS DE FLYWAY WAS EEN BELANGRIJK VERZOEK VAN UNESCO TOEN DE WADDENZEE IN 2009 HAAR WERELDERFGOED STATUS KREEG. GOEDE SAMENWERKING IN DE MONITORING TUSSEN DEZE LANDEN IS NODIG OM SCHERP TE HEBBEN HOE HET MET DE VOGELPOPULATIES IN DE WADDENZEE GAAT."

– Karst Jaarsma, ministerie van LNV

Ontwikkelen beheermaatregelen betreffende klimaatverandering

Project in het kort

Alle vogels die een bezoek brengen aan de Waddenzee hebben dezelfde behoeften: voldoende voedsel, rust, en veiligheid. Dat het niet goed gaat met de broedvogelpopulaties heeft verschillende oorzaken, zoals het vastleggen van de kust, verstoring en een gebrek aan voldoende beschikbaar voedsel. Ook klimaatverandering heeft een belangrijk effect op de Waddenzee en daarmee ook op de vogels die er leven. Het huidige monitoringssysteem, waarbij met name naar vogelaantallen wordt gekeken en reactief actie wordt ondernomen is onvoldoende. Om proactief in te kunnen spelen op de veranderingen is het van belang om een early-warning-systeem te ontwikkelen. Waarbij de benodigde beheermaatregelen worden getroffen om de vogels een zo gezond en veilig mogelijke plek te bieden in de Waddenzee.

Dit hebben we gedaan

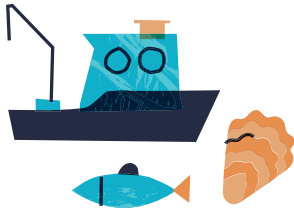
Voordat we over mogelijke maatregelen kunnen praten moeten we eerst beter in kaart brengen wat de effecten van klimaatverandering zijn voor de vogels en hun leefgebieden en welke kennisleemtes er zijn. Om hier achter te komen hebben we de Waddenacademie opdracht gegeven een literatuurstudie uit te laten voeren naar de reeds bekende effecten van klimaatverandering en de kennisleemten. Deskundige Jeroen Reneerkens voerde het onderzoek uit. Het blijkt dat vogels langs de Oost-Atlantische Flyway nu al negatieve effecten ondervinden van de klimaatverandering. Mogelijk kunnen deze negatieve effecten door een goed beheer van de Waddenzee deels worden beperkt. Daarom werken we aan een early-warning-systeem: we willen samen met beheerders een klimaat dashboard voor vogels ontwikkelen.

Dit hebben we in 2020 bereikt

We hebben nu een zeer goede literatuurstudie over de bekende en onbekende effecten van klimaatverandering op de flyway opgeleverd. Het rapport is goed ontvangen in de Waddenwereld. En het thema begint ook meer aandacht te krijgen bij beleidsmakers en beheerders. Dat is belangrijk want natuurbeheerders en overheden zullen moeten samenwerken om de gevolgen van de klimaatverandering voor vogels binnen het Waddengebied op te vangen. Met name door de vogels hun foerageer- en rustmogelijkheden te blijven gunnen en zo mogelijk nog uit te breiden.

"WAAR ZEESPIEGELSTIJGING EEN SERIEUZE BEDREIGING IS DIE ZICH VOORDOET OP TIJDSCHALEN VAN DECENNIA, KAN TOENAME VAN DE FREQUENTIE EN DUUR VAN HITTEGOLVEN EEN ONMIDDELLJKERE BEDREIGING VOOR VOGELS IN DE WADDENZEE ZIJN."

– Jeroen Reneerkens in rapport Effecten van klimaatverandering op vogels in het Waddengebied, maart 2020

Thema 5 Visserij

HIER DOEN WE HET VOOR!

Een economisch vitale visserij vormt een onlosmakelijk deel van de rijke Waddenzee. Een visserij die de schelpdiervoorraden wijs benut, oog heeft voor gezonde bodemstructuren, ongestoorde gebieden respecteert en een gezonde vis- en garnalenstand nastreeft via haar beheer. In het bereiken van het perspectief van de Rijke Waddenzee speelt de visserij aldus een cruciale rol. Een inzet op de realisatie van de visserijconvenanten en -akkoorden blijft daarom onontbeerlijk. Daarbij wordt een economisch vitale visserij als een onlosmakelijk deel gezien van de rijke Waddenzee.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Uitvoering visserijconvenanten en -akkoorden

Project in het kort

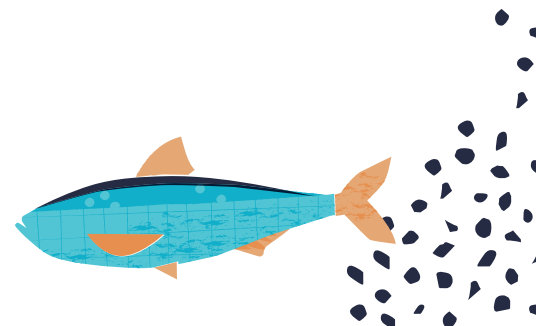
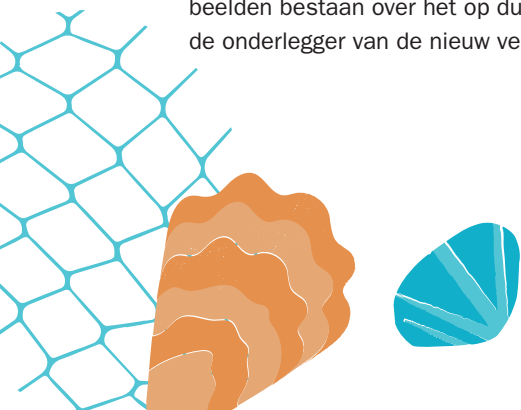
Op verzoek van de opdrachtgevers blijft PRW als verbindende partij de onafhankelijke secretariaten van de verschillende akkoorden verzorgen. Ook ziet PRW toe op het bereiken van de afgesproken doelen en jaagt waar nodig de innovatie aan. Het gaat hierbij om het mosselconvenant, het garnalenconvenant, het handkokkelakkoord en het oesterakkoord.

Dit hebben we gedaan

Een belangrijk wapenfeit is dat de Europese Commissie na 3 jaar het groene licht gaf voor de openstelling van de Tenderregeling Garnalenvisserij. PRW leverde vanuit de rol van secretaris van het garnalenconvenant een belangrijke bijdrage. In de periode van 30 maart tot en met 1 mei stond de regeling open. De deelname van garnalenvissers aan de opengestelde tenderregeling viel helaas te laag uit. Omdat partijen en het Waddenfonds een groot belang hechten aan een succesvolle tenderregeling, is gewerkt aan een aangepaste regeling. Inmiddels ligt deze aangepaste regeling ter toetsing bij de Europese Commissie. Hopelijk kan dan de regeling in het eerste kwartaal van 2021 opnieuw worden opengesteld. In dit kader organiseerde PRW een deskundigensessie over de gebiedsbescherming in het oostelijk Wad. Dat bracht een voorstel met voorkeursgebieden voor gesloten gebieden voor de garnalenvisserij in het oostelijk Wad.

Vrijwel geheel 2020 stond in het teken van het bereiken van een nieuw mosselconvenant. De complexe puzzel zit in de ambitie om de mosselzaadvisserij geheel bodemvrij te maken, terwijl er toch voldoende economisch perspectief blijft voor de mosselvisserij. Het zoeken naar mogelijkheden voor kweek buiten de Waddenzee lag daarbij gevoelig, maar is inmiddels bespreekbaar. PRW heeft voor dat specifieke traject een analyse uitgevoerd en een advies opgesteld. Partijen hebben aangegeven een pilot hiervoor op te willen pakken als onderdeel van de set nieuwe afspraken van het Mosselconvenant.

PRW ondersteunde de oesterrapers bij het ontwikkelen van hun allereerste raapplan en het opstellen van een passende beoordeling. Dat proces was verre van eenvoudig, omdat er ook binnen deze groep verschillende beelden bestaan over het op duurzame wijze rapen van oesters. Een gezamenlijk raapplan vormt sinds 1 juli de onderlegger van de nieuw verleende Wet natuurbescherming vergunning. Inmiddels heeft een gerechtelijke

uitspraak er toe geleid dat de provincie Fryslân alsnog gedwongen is om twee extra bedrijven toe te laten. Daarmee moeten de eerdere afspraken worden opengebroken en herzien. Naast het raapplan wordt eveneens gewerkt aan de organisatie van de oesterrapers en het onderzoeksprogramma.

Voor de handkokkelvisserij begeleidde PRW een onderzoek naar de mogelijke effecten van de handkokkelvisserij op de populatie van scholeksters. Het eindrapport bevestigt dat de huidige afspraken in het handkokkelakkoord ook in voedselarme jaren afdoende is om significante effecten op de totale scholeksterpopulatie uit te sluiten. Het rapport geeft daarnaast aan dat er heel lokaal omstandigheden kunnen zijn waar dat effect niet kan worden uitgesloten. De natuurorganisaties kunnen zich vinden in de conclusies, maar gaan nog na of de lokale omstandigheden nog aanleiding geven voor nader onderzoek.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Er is een Brussels akkoord op de Tenderregeling Garnalenvisserij. Met helderheid over welke gebieden het best beschermd moeten worden bij een succesvolle uitvoering van de Tenderregeling Garnalenvisserij. Het oesterrapen vindt sinds 1 juli plaats op basis van een gezamenlijk raapplan van alle geselecteerde oesterrapers. En met bijbehorende Wet natuurbescherming vergunning. Om natuurlijke mosselbanken meer ruimte te geven, en daarmee de natuur te herstellen, is afgesproken om de bodemmosselzaadvisserij in de Waddenzee af te bouwen. Met mosselzaadinvanginstallaties blijft de kweek van mosselen, en daarmee behoud van een gezonde mosselsector, mogelijk. De afspraken zijn vastgelegd in het convenant Transitie mosselsector en natuurherstel Waddenzee.

"DE COMMISSIE MERKT OP DAT DE TENDERREGELING VERSCHILLENDE DOELSTELLINGEN VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK VISSERIJBELEID BEVORDERT, ZONDER NEGATIEVE GEVOLGEN VOOR ANDERE DOELSTELLING.(UIT BESLUIT EC 10.03.2020, STEUNMAATREGEL SA.44979 (2019/N) – NEDERLAND TENDERREGELING GARNALENVISSERIJ WADDENZEE). DIT HOUDT IN DAT HET BESCHERMEN VAN NATUUR DOOR MIDDEL VAN HET OPKOPEN VAN VISRECHTEN OP VRIJWILLIGE BASIS, TEGEN EEN PASSENDE FINANCIËLE VERGOEDING, PAST BINNEN DE DOELSTELLINGEN VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK VISSERIJBELEID."

Kansen verdere verduurzaming Waddenvisserij

Project in het kort

Het toekomstperspectief 2050 voor de visserij staat nog niet vast. Een vergaande verandering kan worden gerealiseerd door een economisch vitale sector die werkt aan een visserij die zo veel mogelijk vrij van de bodem vist, zonder of met geringe bijvangst en een vangstniveau of intensiteit waarbij alleen het 'surplus' van de doelsoorten wordt geoogst. Vissoorten die onder druk staan worden niet bevestigd. Dat vereist een sprong in denken en in techniek. De uitdaging wordt nog groter als daarnaast de ambitie is om de regionale betekenis van de visserij op sociaal en economisch gebied te behouden of te versterken. Daarvoor zet het programma in op een kennisplatform, regionaal duurzaam (economisch) medegebruik, benutting nieuwe kansen op het gebied van aquacultuur en een gemeenschappelijke visie.

Dit hebben we gedaan

Begin 2020 organiseerde PRW een creatieve 24 uren WadLab-sessie met frissenkers en koplopers uit de voedselketen. Met als thema “Van het Wad op het bord; een toekomstbestendige oogst van voedsel uit en rond de Waddenzee”. Dit leverde onder andere het inzicht op dat voedsel misschien wel opgepakt moet worden als één van de centrale thema's in de transitie die het Waddengebied nodig heeft. De sessie leidde ook tot een aantal concrete acties/resultaten. PRW werkt verder aan drie projecten: De briljante Wadgarnaal, De nieuwe Waddenzee ondernemer en Zilte kansen voor de Waddenregio.

PRW interviewde mensen vanuit de visserij, natuurorganisaties, wetenschap en beleid over duurzame oogst van vis, schaal- en schelpdieren uit de Waddenzee. De verduurzaming van economisch medegebruik vraagt immers ook om een visie hoe een duurzame oogst er uit ziet. Deze verkenning naar streefbeelden en achterliggende redeneerlijnen geeft een beter inzicht over welke punten overeenstemming bestaat en waarover niet. PRW faciliteerde de gezamenlijke visserij-organisaties, onder leiding van Tineke Netelenbos, in hun verkenning naar een integraal visserij beheeroverleg. Met het Waddenzeevisserij Platform als resultaat.

Op verzoek van de Stichting Zilte Zone onderzocht PRW een mogelijke doorstart van de waterbassins in Polder Wassenaar. Deze bassins kunnen goed functioneren als een opschalingshub van onderzoek naar praktijk voor aquacultures. Dit zou op termijn de druk op de Waddenzee kunnen verminderen. Met betrokken partijen liet PRW de technische haalbaarheid en een ontwerp van een zo natuurlijk mogelijke waterinlaat tussen de Waddenzee en Polder Wassenaar onderzoeken.

Dit hebben we in 2020 bereikt

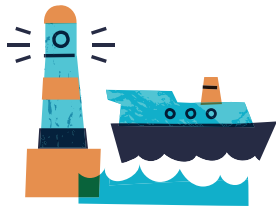
Met het WadLab hebben we een handelingsperspectief voor een toekomstbestendige oogst van voedsel in en om de Waddenzee verkend en is een nieuw netwerk binnen de voedselketen gecreëerd. Vanwege Covid-19 is er beperkt gewerkt aan de uitwerking van de pilots en heeft de studiereis naar Zeeland niet kunnen plaatsvinden. Hopelijk kan er in 2021 volop worden gewerkt aan de pilots en de studiereis. De visserijorganisaties in de Waddenzee verenigden zich in het Waddenzeevisserij Platform. Via dit Platform kan namens alle visserijsectoren overlegd worden met overheden en natuurorganisaties. Het platform zal zich al werkende weg ontwikkelen. Een overzicht van denkbeelden over passende oogst vanuit de Waddenzee vormt de basis voor verdere visievorming over een gezamenlijk streefbeeld.

Een verkenning naar de (technische) haalbaarheid en het ontwerp van een zo natuurlijk mogelijke en goed functionerende waterinlaat tussen de Waddenzee en Polder Wassenaar. Als blijkt dat er zicht is op een rendabele exploitatie van de bassins worden andere partijen gevraagd de realisatie van de verbeteringen op zich te nemen.

"IK VRAAG ME AF OF ALS WE ALLE CONVENANTEN OVER ELKAAR HEEN LEGGEN WE DE RIJKE WADDENZEE TERUG KRIJGEN; RESULTATEN KUNNEN PER SECTOR WEL GOED ZIJN MAAR BIJ ELKAAR OPGETELD NIET, DE WADDENZEE LIJKT DAN WEL EEN 'LAPPENDEKEN'. MISSCHIEN MOETEN WE NET ALS VOOR DE NOORDZEE NAAR EEN WADDENZEE AKKOORD."

– Arjen Kok, Natuurmonumenten

Thema 6

Bereikbaarheid en Mobiliteit

HIER DOEN WE HET VOOR!

De verbindingen van en naar de Waddeneilanden en Waddenzeehavens zijn onderhevig aan veranderingen die zich in de natuur afspelen. De bodem van de Waddenzee is tegen de zeespiegelstijging in omhoog gekomen én doet dat nog steeds. Mede daardoor hebben we te maken met toenemende hoeveelheden slib en een veranderende getijdenstroming, die weer effect hebben op de diepte en breedte van de vaargeulen. Op termijn krijgt het gebied waarschijnlijk te maken met een versnelde zeespiegelstijging wat voor nieuwe uitdagingen zorgt. Daarnaast worden er nieuwe (duurzame) eisen gesteld aan de manier waarop we de vervoersketen en de havens inrichten en aan de manier waarop we reizen. De bereikbaarheids- en mobiliteitsvraagstukken worden door de opdrachtgevers en belanghebbenden in gang gezet met hulp van PRW.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Lange termijn verkenning bereikbaarheid en mobiliteit Waddeneilanden

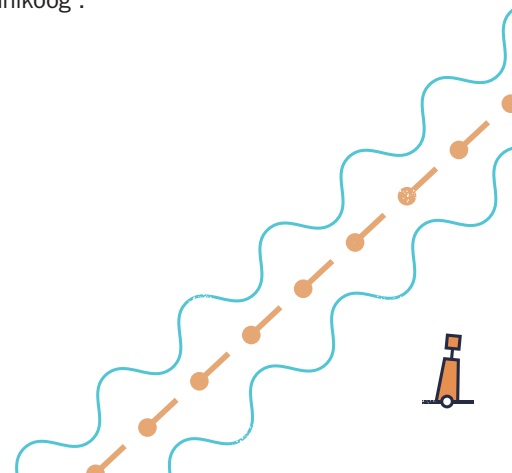
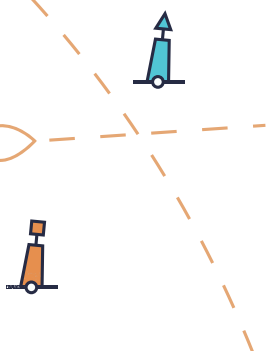
Project in het kort

Dit project omvat de lange termijn verkenning naar de bereikbaarheid en mobiliteit van de Waddeneilanden (2050). Een belangrijk en in toenemende mate urgent vraagstuk, gelet op de morfologische ontwikkelingen. Maar ook een uitdagend en kansrijk dossier, dat op de langere termijn vraagt om een waarde gedreven systeemspromg. Energietransitie, benutting van technologische ontwikkelingen van vervoersoplossingen (smart shipping, scheepsinnovatie, maar ook ontwikkeling van buisconcepten en drones). Samen met scherpere keuzes voor bijvoorbeeld scheiden van vervoersstromen, beperken van vervoerstonnen, keuze in aanlandplekken et cetera, kunnen mogelijk drager zijn van deze systeemspromg. De bereikbaarheid van de Waddeneilanden en de zoektocht naar een mobiliteitsstelsel dat goed aansluit bij de status als Werelderfgoed vormen hierin een harde randvoorwaarde.

Dit hebben we gedaan

De verdere verdieping van het vraagstuk met verschillende stakeholders gaf (h)erkenning op het transitiekarakter. De gepubliceerde 'startfilm' weerspiegelt dit ook. Helaas moesten we vanwege de Covid-19 maatregelen een meer 'ontwerpde' opzet in het voorjaar uitstellen, evenals de wens verdiepend met elkaar in gesprek te gaan tijdens een PRW-werkatelier begin oktober uitstellen. De eerste Covid-19 periode liet onbedoeld zien hoezeer mobiliteit gerelateerd is aan de leefbaarheid op de Waddeneilanden. De bereikbaarheid werd zelfs als stuurknop is ingezet. Ons team heeft dit aangegrepen om een analyse te maken van wat Covid-19 ons hierbij leert over de systemische relaties.

Eind 2020 organiseerden we drie online focussessies. De eerste over de 'mobiliteit-leefbaarheid paradox: de covid-toerist zet leefbaarheid onder druk'. De tweede over de casus 'marktinnovatie' (emissieloze en impactarme scheepvaart). En de derde over de casus 'verduurzaming horecatransport Schiermonnikoog'.

In het voorjaar deden we een verkennend onderzoek naar mogelijke EU-subsidie kansen in samenwerking met RVO, Bureau Brussel (RWS) en de Waddenprovincies. Hierover verscheen naast een rapportage ook een podcast. In 2020 zijn vier onderzoeken in gang gezet ten bate van de Transitieschets: een wereldwijde scan door studenten naar internationale voorbeelden van hoe duurzame mobiliteit is vormgegeven, een cultuur-historisch onderzoek (inclusief Webinar) naar de relatie tussen eilandercultuur- en identiteit en bereikbaarheid, een innovatiescan naar de mogelijkheden van emissieloze en impactarme scheepvaart (MARIN) en een verkennend onderzoek naar goederentransport via buisleidingen. De publicaties hiervan volgen begin 2021. Om te leren van transitieprocessen elders bezochten wij in een 'learning journey' het eiland Samsø (DK) en de E-ferry 'Ellen'. Deze reis liet ons inzien dat emissieloze mobiliteit mogelijk is en de nieuwe realiteit wordt.

Dit hebben we in 2020 bereikt

Het thema Duurzame mobiliteit naar de Waddeneilanden komt steeds meer voor het voetlicht bij diverse partijen (stakeholders, marktpartijen en overheid). De Covid-19-maatregelen en prioriteiten die diverse stakeholders moesten stellen, hebben echter de mogelijkheden tot verdiepende gesprekken en verbinding hierop wel vertraagd. Op basis van de 'learning journey' en de komende onderzoeksresultaten verwachten wij dat partijen het gesprek over deze transitie verder kunnen aanscherpen en inspiratie krijgen tot vervolgactie. De Transitieschets met daarin een transitieperspectief en suggesties voor ontwikkelpaden wordt in de eerste helft van 2021 afgerond en aan de opdrachtgevers voorgelegd.

"HET IS ALSOF JE VAN EEN LELIJK EENDJE NAAR EEN TESLA GAAT."

– Collega van Morten Jörgensen, stuurman E-ferry 'Ellen' (DK)

Lange termijn verkenning bereikbaarheid en mobiliteit Waddenzeehavens

Project in het kort

Voor de Waddenzeehavens is bereikbaarheid vanaf zee cruciaal. De mogelijkheden voor een duurzame bereikbaarheid worden al volop verkend door de opdrachtgevers en andere partijen in het gebied. Slimmer omgaan met slib ('nature based solutions') bijvoorbeeld of het uitvoeren van maatregelen waarbij gebruik wordt gemaakt van getijdestromingen. Gelet op de toekomst en de morfologische ontwikkelingen in de Waddenzee is het ook voor de havens relevant nú de vraag te stellen of deze maatregelen op de lange termijn hun doelen behalen. Of moeten we nadenken over wellicht een ander logistiek- of vervoerssysteem in 2050. Het is belangrijk hierbij te leren van best practices uit binnen- en buitenland.

Dit hebben we gedaan

Op basis van gesprekken met de Waddenzeehavens van Lauwersoog en Den Helder zocht PRW in 2019 contact met de Rijksrederij. Dat kreeg een vervolg in 2020. Ook dacht PRW op de achtergrond mee over het verbinden van verduurzamingsambities van de Rijksrederij met duurzame scheepvaart in de Waddenzee. Hieruit is gestart met een onderzoek naar verduurzaming van één van hun schepen. Er wordt onderzocht of de rijksoverheid met een concrete pilot in de praktijk gestalte kan geven aan de transitie naar 'emissieloze scheepvaart'. Uit eerdere gesprekken met de havens kwam naar voren dat er momenteel weinig aanvullende (verander)energie zit op het project Verkenning duurzame bereikbaarheid Waddenzeehavens, naast de lopende activiteiten i.h.k.v. EcoPort-certificering, benutting havenslib en benutting van waterstof. PRW richt zich nu op een verkenning van de optimalisatie van de logistieke keten (vrachttransport) naar de Waddeneilanden. Dit in combinatie met de ambitie van de Waddeneilanden om 'slimme mobiliteit' verder uit te werken. En dan het liefst in de vorm van (een aanzet tot) een concrete pilot. PRW adviseert inmiddels vanuit dat perspectief in een verkenning naar 'verduurzaming Horecatransport op Schiermonnikoog'. Hierover gaan wij nog een gesprek starten met één van de andere Waddeneilanden.

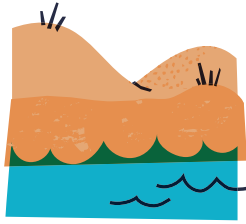
Dit hebben we in 2019 bereikt

We hebben partijen (Rijksrederij en Havencoalitie Lauwersoog) weten te verbinden op hun eigen ambities, die daarmee versterkend naar elkaar kunnen gaan worden. Deze concrete activiteiten kunnen daarmee ook de transitie naar duurzame mobiliteit naar de Waddeneilanden katalyseren. Door onze rol in de verkenning 'verduurzaming Horecatransport' helpen we de lokale behoefte en ambitie tot verdere verduurzaming te komen, juist ook in de keten.

"DE DRIVE EN HET ENTHOUSIASME VAN ZOWEL HET PRW-TEAM ALS DE ONDERNEMERS IN LAUWERSOOG OM TE VERDUURZAMEN ZIJN BIJZONDER INSPIREREND EN DAAR WILLEN WIJ VANUIT DE RIJKSREDERIJ GRAAG BIJ AANHAKEN."

– Loek Verheijen (Projectleider Klimaatneutraal varen)

Thema 7 Randen van het Wad

HIER DOEN WE HET VOOR!

De randen van het Wad komen steeds meer onder druk te staan door klimaatverandering. De kustveiligheid in combinatie met bodemdaling en toenemende verzilting vraagt nadrukkelijk aandacht. Hoe geven we onder de veranderende omstandigheden invulling aan veiligheid, biodiversiteit en de economie in het kustgebied? Vanuit Randen van het Wad zoeken we naar integrale oplossingen waarbij de harde scheidslijn tussen land en zee verzacht wordt. PRW heeft hierbij de rol om zaken te agenderen, innovaties te stimuleren en nieuwe projecten aan te jagen. Hierbij gaan de functies natuur, waterveiligheid, landbouw en beleving vaak hand-in-hand.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Pilots integrale gebiedsopgaven overgangszones

Project in het kort

Centraal staat het handelingsperspectief in relatie tot de verwachte effecten van de klimaatverandering op leven, wonen en werken in het Waddenkustgebied. Onze focus richt zich met name op waterveiligheid, economie en biodiversiteit. De meerwaarde van PRW zit met name in het bieden van overzicht en in onze integrale blik. We sluiten aan bij initiatieven en ontwikkelingen die bottom-up ontwikkeld zijn, integraal en schaalbaar zijn en daar waar veranderenergie aanwezig is.

Dit hebben we gedaan

We gaven een nadere uitwerking aan het Manifest Lauwerskust met de Haalbaarheidsstudie 'Naar een Zilte Lauwerskust'. Het is ons voorstel om niet alleen vanuit natuur maar ook vanuit klimaatadaptief waterbeheer en toekomstbestendige landbouw de verschillende ambities in samenhang nader uit te werken. Binnenkort staat dit op de agenda van de Stuurgroep Lauwersmeer.

Slib wordt vaak als afvalstof gezien en als lastig ervaren. PRW zoekt samen met partners nuttige toepassingen van slib voor bijvoorbeeld klimaatadaptatieconcepten als de 'Dubbele Dijk', als bouw materiaal of voor overige nuttige toepassingen. Dit jaar liet PRW samen met Port of Harlingen een verkenning uitvoeren naar mogelijkheden om slib uit de haven van Harlingen binnendijks toe te passen.

Klimaatadaptatie wordt door de uitdagingen die een veranderend klimaat biedt steeds belangrijker. In onze 'vrije ruimte' werkten we daarom samen met partners aan zichtbaarheid en meer bewustwording van hoe we in het Waddengebied met klimaatadaptatie omgaan. En aan een gezamenlijk programma tijdens de Global Climate Adaptation Week in januari 2021. PRW gaf opdracht voor het opstellen van een verkenning rondom klimaatopgaven en adaptieve oplossingen. En samen met Rijkswaterstaat, provincies Groningen en Fryslân, Investeringskader Waddengebied, waterschap Noorderzijlvest, Eems-Dollard 2050 en Klimaatadaptatieweek Groningen werkten we aan een inspirerend programma rondom klimaatverandering in het Waddenkustgebied. Waaronder een seminar tijdens de klimaatadaptatieweek van eind januari 2021. Gezamenlijk lanceerden wij Expeditie Waddenkust: een serie van 7 korte films over actuele vraagstukken en initiatieven op het gebied van klimaatadaptatie. In 2021 gaan we met deze films en de oogst van de klimaatweek en -top op stap en, in samenwerking met lopende gebiedsprocessen, in gesprek met boeren, burgers en buitenlui.

Dit hebben we in 2019 bereikt

Als co-initiator van Manifest Lauwerskust hebben we zorggedragen voor een goede afstemming met en borging van een deel van de voorstellen in de Gebiedsagenda Lauwersmeer 2020-2023. Met de samenwerking rond de Global Climate Adaptation Week boorden we een brede doelgroep aan. Het initiatief voorziet in een duidelijke behoefte want diverse partijen (overheden, onderzoekers, terreinbeherende organisaties, waterschappen en belangenorganisaties vanuit landbouw en natuur) doen mee en dragen ook financieel bij. En dat geeft energie.

Visie en pilots zilte economie Waddenzeekust

Project in het kort

Door de klimaatverandering dreigt de verzilting van landbouwgronden toe te nemen, parallel aan de afname in beschikbaarheid van zoet water in de zomerperiode. Door toepassing van de strategie van 'zoutadaptatie' gaat de landbouw bewuster om met zoetwatervoorraden die in het winterhalfjaar opgebouwd worden uit hemelwater, zodat men in de zomerperiode minder last heeft van zoetwatertekorten en ook de verzilting kan worden teruggedrongen. Er komen kansen voor brakke overgangsnatuur tussen land en Wad, omdat watergangen brakker mogen worden (zonder dat de landbouw daar schade van ondervindt). De opdrachtgevers beogen de ontwikkeling van landbouwproducten die beter bestand zijn tegen water met hoger zoutgehalte.

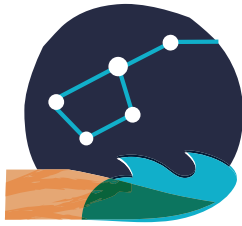
Dit hebben we gedaan

Acacia Water voerde in opdracht van PRW een analyse uit naar initiatieven die inspelen op de toenemende verzilting in de Waddenregio. Het gaat om initiatieven rond zilte teelten, zout tolerante teelten en zilte aquaculturen. Conclusie: er zijn wel kansen maar veel staat nog in de kinderschoenen en op veel fronten ontbreekt (vooralsnog) een goed verdienmodel. Voor pioniers is een handreiking opgesteld hoe tot financiering te komen. Als vervolg op het onderzoek van Acacia Water zouden keukentafelgesprekken worden gevoerd. Vanwege Covid-19 staan die nu voor 2021 gepland

Dit hebben we in 2020 bereikt

Overeenkomstig de aanbeveling in onze PRW rapportage "Regie Aanpak verzilting Noord-Nederland" zijn zowel in Noord-Holland als in Groningen/Fryslân regiomakelaars zoet zout knooppunten aangesteld.

Thema 8

Versterken kernwaarden Werelderfgoed

HIER DOEN WE HET VOOR!

Sinds 2014 behoort de Waddenzee tot UNESCO Werelderfgoed. Daarmee is de (internationale) bekendheid van het gebied toegenomen en staat het op gelijke voet met wereldberoemde natuurgebieden als Yellowstone, het Great Barrier Reef en de Kilimanjaro. De toeristenstroom naar het Waddengebied is mede hierdoor ook toegenomen net als de bijbehorende kansen en uitdagingen. Een UNESCO Werelderfgoed vraagt naast bescherming en ontwikkeling óók om versterking van de kernwaarden ten behoeve van de natuur en de economie. Dat vraagt bij alle werkzaamheden en activiteiten om bijdragen aan een gebied van Werelderfgoedklasse. PRW vervult hierin een uitdagende en aanjagende rol.

Om dit doel te bereiken werkten we in 2020 aan:

Trilateraal Programma Dark Sky Werelderfgoed Waddengebied

Project in het kort

Duisternis is één van de kernkwaliteiten van het UNESCO Werelderfgoed. Nederland heeft het Dark Sky programma in gang gezet; de realisatie van plekken in het Waddengebied waar men nog ongehinderd kan genieten van echte duisternis en van de sterren en planeten die daarin te zien zijn. De volgende stap is om dit ook trilateraal te agenderen.

Dit hebben we gedaan

Wij bouwden, met ondersteuning van het Wadden Sea Forum, verder aan een trilaterale werkgroep voor het bevorderen van duisternis. Met vertegenwoordigers van het Deense eiland Møn en de Duitse eilanden Spiekeroog en Pellworm, die alle drie bezig zijn het predicaat Dark Sky Park te verkrijgen. En ook met andere partners via de Partnership Hub. We willen gezamenlijk een trilateraal Dark Sky Programma ontwikkelen. Om zo het belang van nachtelijke duisternis in het Waddengebied blijvend onder de aandacht te brengen, gezamenlijk fysieke maatregelen te nemen voor reductie van lichtemissies en het beleven van heldere nachten en het verankeren van bijbehorend beleid. Als eerste stap werkte de werkgroep aan een trilateraal symposium. In verband met Covid-19 is dit omgezet naar een webinar in het voorjaar van 2021.

In alle drie Waddenzee-landen vroegen we op Earth Hour* aandacht voor waarde van donkerte in het Waddengebied en de duurzame keuzes die daarin te maken zijn. **(het uur dat de lichten uit zijn op zaterdag 28 maart om het probleem en de oplossing van klimaatverandering wereldwijd op de kaart te zetten).*

Dit hebben we in 2019 bereikt

De trilaterale werkgroep voor het bevorderen van duisternis is geconsolideerd en uitgebreid met een inhoudelijk deskundige en leden van de Partnership Hub. Er is overeenstemming over een gezamenlijke af te leggen route naar een trilateraal Dark Sky Programma inclusief politieke erkenning van duisternis als kernkwaliteit van het Werelderfgoed. Met als eerste stap een trilateraal symposium. Er was dit jaar ook ruime persaandacht voor duisternis. Zowel in Nederland als in Duitsland en Denemarken. De door PRW geactualiseerde en vertaalde fact-sheets werden goed ontvangen door de werkgroepleden.

"DE WADDEN WORDEN STEEDS DONKERDER"

– kop van nieuwsbericht 28 maart 2020 op NOS.nl

Versterken landschappelijke kwaliteit

Project in het kort

UNESCO heeft unieke kernwaarden benoemd voor het trilaterale Waddengebied die nergens anders ter wereld zo te beleven zijn. Het bevorderen van de (landschappelijke) kernwaarden heeft niet alleen betrekking op nieuwe ontwikkelingen. De vraag is ook hoe we willen omgaan met ontwikkelingen en/of objecten vanuit het verleden waarvan we vinden dat deze niet meer passen bij het gebied als Werelderfgoed op de langere termijn. We zouden daarom niet bang moeten zijn om deze ongewenste landschappelijke elementen de komende periode te verwijderen of te verduurzamen, met als gevolg dat we de kwaliteit van het landschap juist versterken.

Dit hebben we gedaan

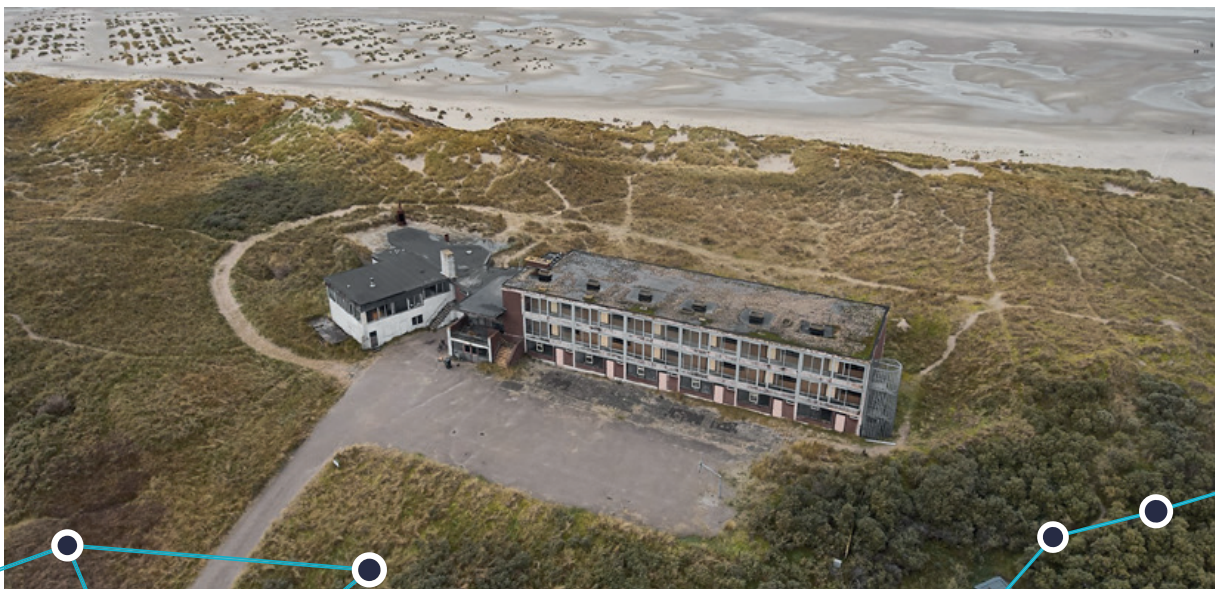
In samenwerking met bureau BKB startten we de online-campagne Wad Zie Jij. We vroegen inwoners van het Waddengebied via social media welke gebouwen/terreinen zij niet (meer) passend vinden bij de kernwaarden van het werelderfgoed. De respons op de campagne was boven verwachting. Vervolgssessies met een deel van de stemmers en later ook met deskundigen konden helaas door Covid-19 niet doorgaan. In plaats daarvan is een digitaal magazine gemaakt. Met onder andere 7 interviews met bewoners die stemden. De opbrengst van de Wadziejij-campagne werken we verder uit met hulp van experts. We vragen ze om de ideeën verder aan te vullen en te concretiseren op een manier waarbij de gebouwen wél goed passen in hun omgeving en bij de waarden van het Waddengebied.

Dit hebben we in 2020 bereikt

We leerden dat een online campagne een groot bereik heeft en een fraaie oogst kan hebben. Zeker in dit geval waarin we op zoek waren naar (subjectieve) meningen van mensen die daadwerkelijk in het gebied leven. Meer dan 6.000 paginabezoeken op www.wadziejij.nl leverde uiteindelijk 312 stemmen en nominaties op. In totaal 14 gebouwen en terreinen werden aangedragen. Deze oogst is het vertrekpunt voor gesprekken met deskundigen en organisaties met handelingsperspectief om te komen tot een actieprogramma in 2021.

"HET LIJKT MIJ INTERESSANT OM ER EEN MUSEUM VAN TE MAKEN. IK DENK DAT HET BIJBRENGEN VAN RESPECT VOOR DE NATUUR HAND IN HAND GAAT MET EDUCATIE EN BEWUSTWORDING HOE BIJZONDER HET WADDENGEBIED IS."

– Arjen Bloem over hotel 't Punthoofd in magazine Wad Zie Jij

Zonering en ontwikkeling waardenset duurzaam toerisme

Project in het kort

De bescherming van natuur in het Waddengebied staat in beleving voorop. Ook moeten mensen in het Waddengebied 'ongestoord' kunnen genieten van de kernwaarden. Dat geeft soms spanning. Het is van belang om aantrekkelijke toeristische 'hotspots' inzichtelijk te maken voor het brede publiek. Bezoekers worden naar plekken geleid waar men ongestoord van de Waddenzee en van de UNESCO-kernwaarden kan genieten. En tegelijkertijd worden kwetsbare plekken ontzien van grote groepen toeristen. Het is wenselijk de bestaande zoneringkaart (resultaat van het 'Mooiste Natuurgebied van Nederland') te koppelen aan andere initiatieven, zodat een compleet overzicht ontstaat dat bijdraagt aan de balans tussen beleving en bescherming van de natuurwaarden van het Waddengebied. Uiteindelijk moet er een universele waardenset worden ontwikkeld en uitgedragen.

Dit hebben we gedaan

De zoneringkaart staat nu op de website Waddenzee.nl en is zo voor iedereen bereikbaar. Na bespreking in de Beheerraad in 2019 was al wel duidelijk dat een meer gedetailleerde zonering gewenst is. Deze actie past binnen het opstellen van een integraal beheerplan voor het Waddengebied door de Beheerautoriteit. Min of meer als voorbereiding verkent PRW, binnen de vrije ruimte, de balans tussen beschermen en beleven. Er zijn zorgen of de balans tussen beschermen en beleven in en om de Waddenzee (inclusief wadplaten, onbewoonde eilanden en kwelders) niet verstoord is. PRW jaagt het goede gesprek aan over wat dit alles zou kunnen betekenen voor ondernemerschap, beheermaatregelen en eventueel te maken (scherpere) keuzes.

Dit hebben we in 2020 bereikt

De gesprekken met beheerders zijn in 2020 gestart en worden in 2021 afgerond en aangevuld met gesprekken met ondernemers. Er is in 2020 een eerste overzicht verkregen van feiten en indrukken met betrekking tot beleving, zorgen die er bestaan en hoe daar vanuit verschillende perspectieven tegenaan wordt gekeken.

Duurzaam handelen: het goede voorbeeld geven

Project in het kort

Overheidsorganisaties en andere beheerders in het Waddengebied hebben een voorbeeldfunctie en horen voorop te lopen bij de verduurzaming van het gebied. Door bijvoorbeeld het voortouw te nemen bij plasticvrije inkoop, het elektrificeren van voer- en vaartuigen en het organiseren van duurzaam onderhoud en beheer. Daar zijn incidenteel al mooie voorbeelden van die navolging verdienen. Deze partijen kunnen experimenteren met nieuwe duurzame technieken en de ervaringen met elkaar delen. De verwachting is dat dit ook een positief effect heeft op het duurzaam handelen van private partijen.

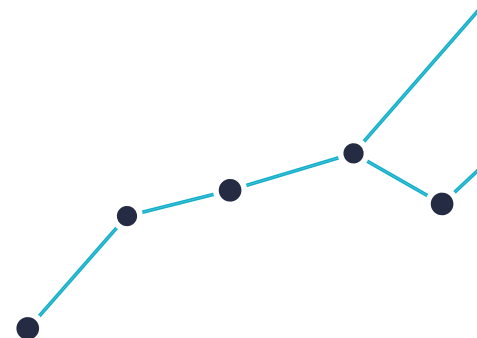
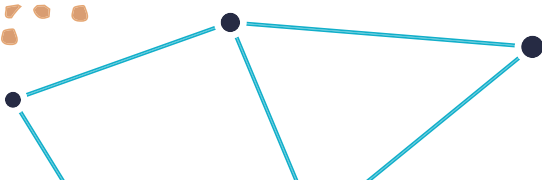
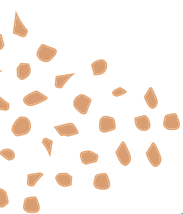
Dit hebben we gedaan

In samenwerking met bureau BKB ontwikkelden wij een conceptdesign voor een event. Met als doel genodigden te inspireren door bestaande (baanbrekende) duurzame initiatieven concreet te laten zien en te laten ervaren. Het event willen we ook benutten voor het aanjagen en verbinden van nieuwe innovatie- en duurzaamheidsambities van en tussen partijen. Om zo bij te dragen aan ecologische versterking van het Waddengebied en de transitie naar duurzaam (economisch) medegebruik. Oftewel; wat voor 'n prachtigs kunnen we vanuit het Waddengebied tonen aan de wereld, en welke innovaties vanuit de rest van de wereld kunnen inspireren voor toepassing in het Waddengebied.

Afhankelijk van Covid-19 ontwikkelingen bekijken we of het organiseren van een dergelijke bewust gekozen live-event nog wel gepast is. Zo niet, dan zullen we schakelen naar een andere invulling.

Dit hebben we in 2019 bereikt

Het conceptdesign voor een inspiratie-event ligt klaar. Ook maakten we een zogenaamde "2-pager". Deze bevat een samenvatting van de inhoud en vorm van een dergelijk event. Vanwege Covid-19 zijn zowel de voorbereiding van het inspiratie-event als de verkenning of/met welk ander event samen te werken, tot nadere orde opgeschort.

Organisatie en financiën

Programma naar een Rijke Waddenzee is complementair aan de bestaande organisaties in het Waddengebied. Het programma opereert 'tussen de linies van beleid en beheer'. Het programmabureau is de spil van PRW. Het bestaat uit een kernteam en een programmateam.

De leiding is in handen van programmadirecteur Hendrikus Venema. Verder bestaat het kernteam uit:

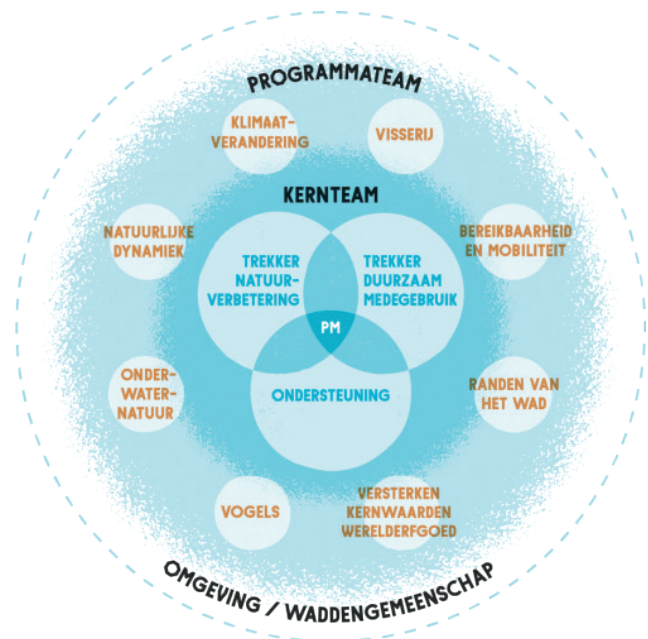
- Secretaris - Lianne Huzen
- Manager pijler natuurverbetering naar een veerkrachtig ecosysteem - Wim Schoorlemmer
- Manager pijler transities naar een duurzaam (economisch) medegebruik - Gerwin Klomp
- Strategisch Adviseur - Michiel Firet
- Officemanager - Jolanda Zwart en Elly van den Berg
- Adviseur bedrijfsvoering - Marco Blankestijn
- Communicatiemanager - Anja Zijlstra

Het programmateam is een dynamische groep mensen die van samenstelling wisselt. Dit team bestaat uit proces- en projectmanagers, afkomstig van opdrachtgevers en via inhuur, die werken aan de 8 thema's. Het programmateam werkt nauw samen met het kernteam en wordt aangestuurd door de twee pijlermanagers.

In verbinding met omgeving en waddengemeenschap

Het programma staat midden in een breder speelveld dat betrokken én op de hoogte moet zijn om het draagvlak van het perspectief te waarborgen en resultaten te bereiken. Naast de opdrachtgevers van het programma gaat het daarbij om onder andere de eiland- en kustgemeenten, de gebruikers, de waterschappen, de Waddenacademie, het Waddenfonds, het Common Wadden Sea Secretariat (CWSS) en UNESCO. Waar nodig zoeken we actief de samenwerking met andere partijen uit de Waddengemeenschap en worden ervaringen van het 'leren door doen' met elkaar gedeeld.

Een veerkrachtig en duurzaam Waddengebied vraagt ook om ideeën en oplossingen die van buiten de Wadden zelf komen. Een frisse blik is vaak van onschatbare waarde. Daarvoor vragen we frisse denkers, professionals die los staan van de Wadden, creatievelingen, visionairs en jongeren om nieuwe ideeën en ontwikkelingen en om te reflecteren op datgene wat we doen en waarom we dat doen.

[schematische weergave programmabureau in verbinding met haar omgeving]

Teamontwikkeling

Als programmabureau willen we ook zelf en van elkaar leren en kennis en inzichten delen. In verband met Covid-19 kwamen we dit jaar een aantal keren online bijeen. Om goed in contact te blijven hielden de pijlerteams en het kernteam elke week een overleg.

Opdrachtgeverscollectief

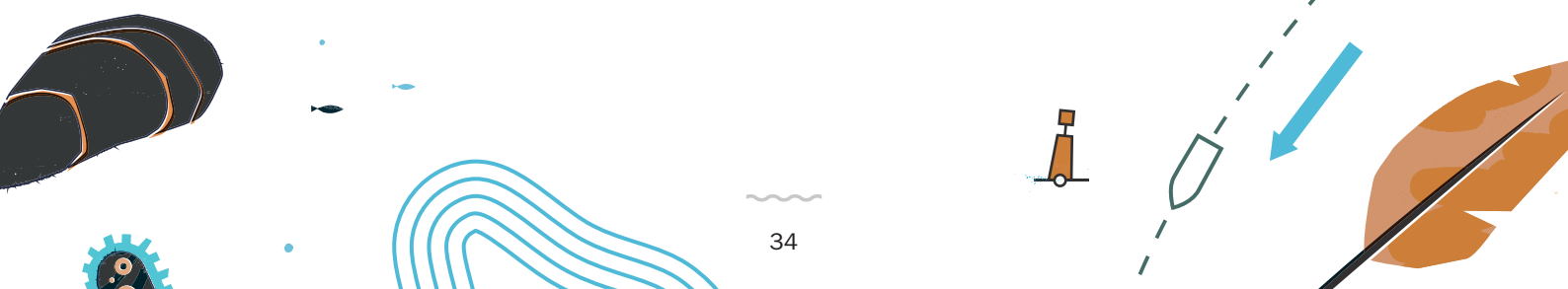
Voor het Programma 2019-2022 fungeert het Opdrachtgeverscollectief PRW als Raad van Toezicht van het Programma. Het bestaat uit de opdrachtgevers van het Programma naar een Rijke Waddenzee; afkomstig van het Rijk, de Waddenprovincies en natuurorganisaties. Het heeft als taak toezicht te houden op de werkzaamheden van het programma en de programmadirecteur met raad en daad terzijde te staan.

De Raad van Toezicht komt op gezette tijden bijeen met het programmabureau om de voortgang te bespreken en kan – indien nodig – tevens de koers van het programma bijstellen.

Het opdrachtgeverscollectief in 2020 bestond uit:

- I. (Ineke) van Gent, Burgemeester gemeente Schiermonnikoog, namens alle Waddeneilanden- en Waddenkustgemeenten (tevens onafhankelijk voorzitter)
- Drs. E.B. (Elze) Klinkhammer, directeur Netwerkontwikkeling Rijkswaterstaat Noord-Nederland, namens Rijkswaterstaat en het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat;
- Drs. ing. P.A.A. (Peter) van Velzen, plaatsvervangend directeur Natuur, namens het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit & Ministerie van Economische Zaken & Klimaat;
- Drs. G.M.(Gerben) Biermann, sectormanager Groen bij provincie Noord-Holland, namens de drie Waddenprovincies;
- A. (Arjen) Kok, regio-ambassadeur Natuurmonumenten, namens de Coalitie Wadden Natuurlijk*;
- Dr. J.J. (Janneke) Ottens, directeur Kennis & Expertise bij Staatsbosbeheer, namens Staatsbosbeheer;

* De Coalitie Wadden Natuurlijk bestaat uit: Natuurmonumenten, Waddenvereniging, Vogelbescherming Nederland, Stichting Wad, It Fryske Gea, Het Groninger Landschap & Landschap Noord-Holland.

Financiën

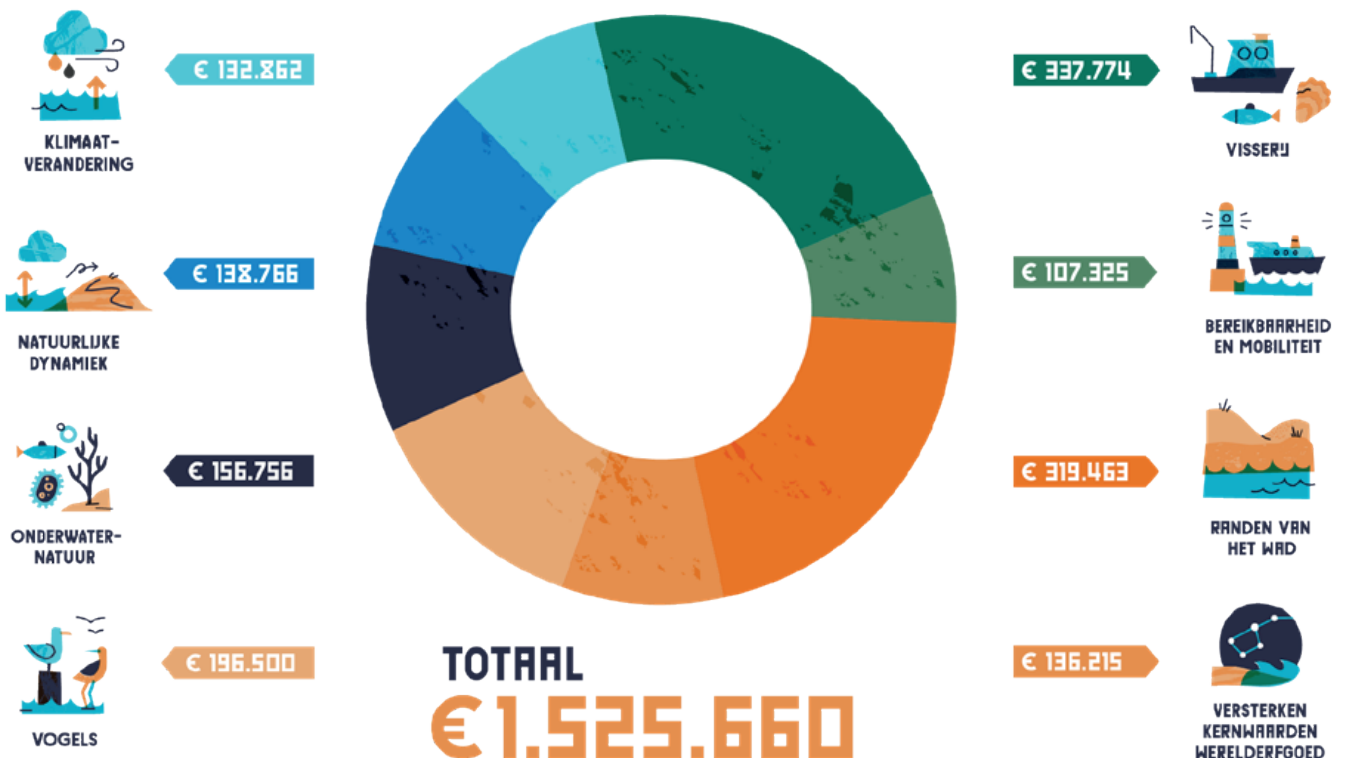
Een slagvaardige netwerkorganisatie vraagt om een stabiele programmafianciering met mandaat. Het programma beslaat 4 jaar (2019-2022). Bij aanvang van het programma in 2019 zijn er financiële afspraken gemaakt voor de jaren 2019 en 2020.

In 2020 zijn er financieringsafspraken voor de jaren 2021 en 2022 gemaakt. Als gevolg hiervan zijn enkele onderdelen van het programma herbelegd bij de Waddenprovincies en Rijkswaterstaat om zodoende de begroting sluitend te krijgen. Deze onderdelen maken nog wel steeds deel uit van het Programmaplan, maar worden uitgevoerd door de Waddenprovincies en Rijkswaterstaat. Het gaat hierbij om de volgende vier onderdelen:

- Thema Natuurlijke dynamiek - Strategieontwikkeling duurzaam en efficiënt onderhoud jachthavens
- Thema Natuurlijke dynamiek – Aanpak en pilots slikvelden
- Thema Bereikbaarheid en mobiliteit - Quick wins verbeteren bereikbaarheid en mobiliteit Waddeneilanden
- Thema Randen van het Wad - Ontwikkeling van kansen langs de kust

Het programma had in 2020 een budget voor het initiëren en faciliteren van projecten binnen de 8 thema's van ruim 1,5 miljoen euro.

Overzicht Uitgaven 2019 per thema

Daarnaast leverden de opdrachtgevers circa 8 fte aan het programma. De bedrijfsvoering (ondersteuning, financiële middelen, automatisering, etc.) is ondergebracht bij het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).

colofon

Programma naar een Rijke Waddenzee

Zuidersingel 3, 8911 AV Leeuwarden

Vormgeving:

GH+O Leeuwarden

Foto's:

Opvallende resultaten - Magazine over Wadziejij-campagne: Programma naar een Rijke Waddenzee

Opvallende resultaten - Agenda voor mariene ecosysteem Waddenzee: Ruben Smit Productions

Opvallende resultaten - Expeditie Waddenkust van start: Jeffrey Williams (NASA)

Opvallende resultaten - Opkomende stoffen in het Waddengebied: Nico Laros / Waddenunit

Opvallende resultaten - Klimaatverandering bedreigt trekvogels Waddenzee: Waddenacademie / Programma naar een Rijke Waddenzee

Foto bij thema klimaatverandering: Gretha Klein Ikkink

Foto bij thema natuurlijke dynamiek: Joop van Houdt

Foto bij thema onderwaternatuur: Ruben Smit Productions

Cartoon bij thema onderwaternatuur: Jan Willem Spakman / Wimpie Comics

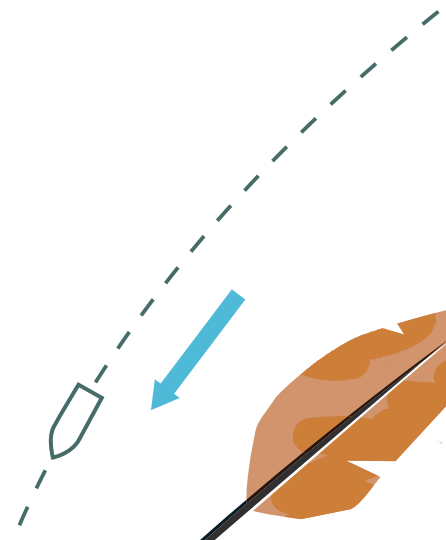
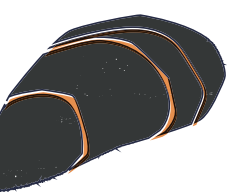
Foto bij thema bereikbaarheid en mobiliteit: Programma naar een Rijke Waddenzee

Foto bij thema randen van het Wad: Expeditie Waddenkust

Foto bij thema versterken kernkwaliteiten Werelderfgoed: Programma naar een Rijke Waddenzee

Datum:

Februari 2021

PROGRAMMA **NAAR EEN**
RIJKE WADDENZEE

WWW.RIJKEWADDENZEE.NL

 [@RIJKEWADDENZEE](https://twitter.com/RIJKEWADDENZEE)

WADDENZEE
WERELDERFGOED